

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ, ΤΗΝ ΒΑΠΤΙΣΙΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἐκ τῆς πραγματείας ἡμῶν περὶ τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τοὺς τρεῖς κυρίους σταθμοὺς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν, κατὰ τὰς ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων σχετικὰς εἰδήσεις, ἐδημοσιεύθη πρὸ τετραετίας, τῷ 1951, τὸ μέρος τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ¹⁾.

Ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης δημοσιεύομεν κατωτέρω τὸ ἕτερον αὐτῆς μέρος, περιλαμβάνον τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐθίμων καὶ σχετικῶν δοξασιῶν κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον.

Τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα ὕλικὸν ἐντάσσομεν πολλάκις χρονολογικῶς, λόγῳ τῶν δυσκολιῶν περὶ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν πολλῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ εἰς τὰς συνηθείας τοῦ βίου του, εἰς τρεῖς μακροτέρας περιόδους, τὴν *πρώτην περίοδον* (πρωτοβυζαντινὴν) μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, τὴν *δευτέραν περίοδον* (μεσοβυζαντινὴν) ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος καὶ τὴν *τρίτην* (ὑστεροβυζαντινὴν) ἀπὸ τῆς δωδεκάτης μέχρι τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ²⁾.

¹⁾ Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950) 74-171).

²⁾ Βλ. περὶ τῆς χρονικῆς ταύτης ἐντάξεως, Ἐνθ' ἀν., σ. 76-78.

Β Ρ Α Χ Υ Γ Ρ Α Φ Ι Α Ι

- ΑΙΣ** = Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. 1 - 5. Ἐν Πετροπόλει 1891 - 1898.
- Anrich** = G. Anrich, Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen. Bd. I - II. Berlin u. Leipzig 1913 - 1917.
- AS** = Acta Sanctorum, Januarii - Novembris. Parisii - Bruxellis.
- HDA** = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Τόμ. I - IX. Berlin und Leipzig, 1927 - 1941.
- Κουκουλῆς** = Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ'. Ἐν Ἀθήναις 1951. (Collection de l'Institut Français d'Athènes, 73.) [Ἡ γέννησις, σ. 9 - 42. — Ἡ βάπτισις, σ. 43 - 69. — Ὁ γάμος, σ. 70 - 119. — Βασιλέων καὶ μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου γάμοι, σ. 119 - 147].
- Μαριδάκης** = Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀθήναι 1922.
- Μάρκος διάκονος** = Μάρκου διακόνου, «Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης». (*Εκδ. H. Gregoire et. M. - A. Kugener, Paris 1930).
- Μέγας** = Γεωργίου Ἀ. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας. Τεῦχος Α'. — (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔτ. 1939 καὶ 1940).
- Migne** = Patrologiae cursus completus. Series Graeca. Paris 1857 - 1886.
- Πετρόπουλος, ΙΡΔ.** = Γεωργίου Ἀ. Πετροπούλου, Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸ ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὸν ἀστικὸν κώδικα. Ἀθήναι 1944.
- Πολίτης, ΓΣ.** = Νικολ. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα. Ἐπετηρὶς Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἔτ. Γ' (1906) 111 - 187. (= Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 218 - 267).
- Πολίτης, ΛΣ.** = Νικολ. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1930. (— Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, σ. 206 - 221. — Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν, σ. 232 - 322).
- Samter,** = Ernst Samter, Geburt, Hochzeit und Tod. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Leipzig u. Berlin, 1911.
- Τρεμπέλας, Βάπτ.** = Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, Ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος, Ἀθήναι 1949. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τόμ. Κ', 1949).
- Τρεμπέλας, Κατηχ.** = Π. Ν. Τρεμπέλα, Κατηχητικὴ, ἥτοι ἱστορία καὶ θεωρία τῆς κατηχίσεως. Ἀθήναι 1931.

Α. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ

α) Αί αντίληψεις τῆς κοινωνίας περὶ τῶν ἀτέκνων
καὶ ὁ πόθος πρὸς παιδοποιίαν

Εἰς τὸν ἄνθρωπον σήμερον εἰς πάσας τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ του ὑπάρχει ἡ ἀντίληψις ὅτι κύριος σκοπὸς τοῦ γάμου, ὡς θεσμοῦ συγκροτοῦντος τὴν οἰκογένειαν, εἶναι ἡ ἀπόκτησις τέκνων¹⁾. Πρὸς τὴν πίστιν ταύτην, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ὀρμεφυῦτου τάσεως αὐτοῦ πρὸς συνέχισιν τῆς ζωῆς διὰ τῆς διαδοχῆς καὶ εἶναι οὕτως αὕτη κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν προῖμων χρόνων τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς, ἔχουν συνδεθῆ ποιικίλαι δοξασίαι καὶ ἔθιμικαὶ πράξεις, ἔτι δὲ καὶ κοινωνικαὶ θεωρίαι²⁾.

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου ἀπαντῶμεν ζωηρὰν καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν του χρόνων, ὅτε ἐπεζητεῖτο συμφώνως πρὸς θρησκευτικὰς δοξασίαις καὶ κοινωνικὰς ἀντιλήψεις ἡ ἀπόκτησις τέκνου πρὸς συνέχισιν τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας καὶ συντήρησιν τῆς Πολιτείας³⁾. Ἡ γέννησις ἐπομένως παίδων ἐθεωρεῖτο εὐτυχία εἰς τὴν οἰκογένειαν, δυστυχία δὲ μεγάλη ἡ ἀπαιδία⁴⁾.

Αἱ ἰδέαι αὗται περὶ τοῦ γάμου, ὡς κοινωνικοῦ θεσμοῦ, συνεχίζονται κατόπιν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἐπιδιώκουσα κατ' ἀρχὴν ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ὑλικῶν φροντίδων καὶ ἀπολαύσεων, τονίζει καὶ ἐξαίρει τὸν θεσμόν τοῦτον μόνον ὡς μέσον πρὸς παιδοποιίαν⁵⁾.

¹⁾ Βλ. *Heinrich Ploss - B. Renz*, Das Kind im Brauch und Sitte der Völker³, τόμ. 1, Leipzig 1911, σ. 1-24.

²⁾ *Heinrich Ploss - B. Renz*, "Ἐνθ' ἄν., σ. 1. *Kummer*, Kindersegen und Kinderlosigkeit, HDA IV, 1931, 1374 - 1385.

³⁾ Πλάτ. Νόμοι, IV, 721 a-b., VI, 773 e. Διον. Ἀλικ. Β' 24. Βλ. Πλείονας ἀρχαίας μαρτυρίας παρὰ *Samter*, σ. 213 κ.ἑξ. *Κωνστ. Περιφανάκη*, Αἱ περὶ γάμου ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 10 σημ. 16 καὶ *Δημ. Πετροπούλου*, Ἡ ἀκληρία εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, σ. 34 ἑξ. τοῦ παρόντος τόμου.

⁴⁾ Βλ. *Ivan von Müller und Adolf Bauer*, Die griechischen Privats- und Kriegsaltertümer, München 1893, σ. 147, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. *Samter*, σ. 213 ἑξ. Παρ' ἄλλοις λαοῖς σήμερον βλ. εἰς HDA, "Ἐνθ' ἄν., σ. 1374, 1377-78.

⁵⁾ *Fr. - Jos. Dölger*, Das Lebensrecht des ungeborenen Kindes und die Fruchtabtreibung in der Bewertung der heidnischen und christlichen Antike. (Antike und Christentum, Bd. IV (1933) σ. 1 καὶ 27). *Κουκουλές*, σ. 9.

Ἡ γέννησις τέκνου καὶ μάλιστα ἡ πολυπαιδία ἐλογίζετο κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς βυζαντινὴν περίοδον οὐ μόνον εὐτυχία διὰ τὸ ἀνδρόγυνον, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔνδειξις εὐνοίας πρὸς αὐτὸ τοῦ Θεοῦ¹⁾, τῆς ἀτεκνίας κατ' ἀκολουθίαν θεωρουμένης ὡς θείας τιμωρίας ἕνεκα ἁμαρτιῶν²⁾. ἤδη δὲ κατὰ τὸν δευτέρου αἰῶνα εἶχε διαμορφωθῆ ἡ διδασκαλία, ἐξ ἐπιδράσεως προφανῶς καὶ Ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων, καθ' ἣν ἡ γυνὴ συλλαμβάνει ἐκ θείας προνοίας³⁾.

Ἐκ τῶν πεποιθήσεων τούτων περὶ τῆς ἀποκτήσεως τέκνων οἱ ἄτεκνοι εὐρίσκοντο εἰς ὑποδεστέραν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Χαρακτηριστικὴ τῆς ταπεινωτικῆς θέσεως τῶν ἀπαιδῶν εἶναι ἡ κατωτέρω μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου (4-5 αἰ.), κατὰ τὸ κείμενον τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται περὶ γυναικός, ἣτις «οὐ μέτριον ἠγεῖτο τὸ πάθος, οὐδὲ οἶον ὀλίγης ἀξιούν φροντίδος, ἀλλὰ μερίμναις τὴν ψυχὴν ὀξεῖαις ἐβάλλετο καὶ ὀδύνας ἐκόπτετο καὶ τὰ σπλάγχνα καὶ τὴν καρδίαν τῷ τῆς ἀπαιδίας πυρὶ διεπίμπρατο, καρποῦ κοιλίας ἐφιεμένη ὃ πρᾶγμα γυναιξὶ ταῖς πλείοσιν εὐχταιότατον, ὀφθαλμοῖς ἥδιστον ὄν, ἱκανὸν αὐταῖς περιθεῖναι δόξαν καὶ μὴ ταπεινὴν μηδ' ἀπαρησιαστικὴν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν ὄψεις παρασκευάσαι»⁴⁾.

Ἡ περιφρόνησις τῆς κοινωνίας ἐβάρυνεν οὕτω κατὰ πρῶτον λόγον τὴν γυναῖκα, ἣ ὁποία ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ἀντιμετωπιζῆ προσέτι καὶ τοὺς συχνοὺς ὄνειδισμοὺς τοῦ συζύγου της. Οὕτω παρὰ τὴν, ὡς ἄνω, μαρτυρίαν περὶ τοῦ ἀπαρησιαστικοῦ τῆς στειρίας γυναικός πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἀναφέρεται καὶ περὶ ἄλλης γυναικός, ἣτις «τὴν νηδὺν ἄγονος οὔσα παίδων... καὶ τῆς συμφορᾶς ἐπίτασιν τὸν ἄνδρα ἔχουσα πολλὰ τῆς ἀπαιδίας ὄνειδῆ καταχέοντα»⁵⁾.

Ἐπὶ τὰς ψυχολογικὰς καὶ κοινωνικὰς αὐτὰς συνθήκας ἡ ἄτεκνος γυνὴ ἐπε-

¹⁾ *Fr.-Jos. Dölger*, "Ἐνθ' ἄν., σ. 27-28. Ἡ δοξασία αὕτη ὑπάρχει καὶ σήμερον εἰς τὸν λαόν. Βλ. *Δημ. Πατρόπουλον*, "Ἐνθ' ἄν., σ. 33.

²⁾ *Κουκουλές*, σ. 9-10.

³⁾ *Fr.-Jos. Dölger*, "Ἐνθ' ἄν., σ. 27, 30-31. *Κουκουλές*, σ. 10. Βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 106-107. Ἡ πίστις ὅτι ἡ γέννησις τῶν τέκνων ὀφείλεται εἰς τὸν Θεὸν ὑπάρχει καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὸν λαόν.

⁴⁾ *Migne*, 114, 597 B.

⁵⁾ *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Λόγος εἰς τὸν ὁσίου Συμεῶν τὸν ἐν τῷ στόλῳ. *Migne*, 114, 360 B. - C. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίου ἔκδ. H. Delehaye, *Anal. Boll.* 32, 1913, σ. 122, στ. 14-19) λέγεται περὶ τῆς στειρίας μητρὸς του «ὄνειδιζομένης παρὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν συγγενῶν» ὅτι «ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μεσονυκτίῳ λάθρᾳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐξεληθοῦσα ἀνέτεινεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ προσήχητο λέγουσα: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ... ἄφελε τὸν ὄνειδισμόν μου καὶ παράσχου καρπὸν τῇ ἐμῇ κοιλίᾳ...». Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλές*, σ. 10.

ζήτηι τὴν ἀπόκτησιν τέκνου, καταφεύγουσα εἰς τὴν βοήθειαν τῶν ἱατρῶν ¹⁾, κυρίως δὲ χρησιμοποιοῦσα διάφορα πρὸς τοῦτο μέσα τῆς λαϊκῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς μαγείας ²⁾. Συνήθως ὅμως, κατ' ἔθος ἤδη ἀρχαίων ³⁾, αἱ στείραι γυναῖκες κατέφευγον, ὅπως τεκνογονήσουν, εἰς τὴν ἀρωγὴν καὶ τῆς θρησκείας. Αὐταὶ ἐρχόμεναι εἰς ἱεροὺς τόπους καὶ καταγῶγια καὶ εἰς ἐνάρετον βίον ἀσχοῦντας μοναχοὺς καὶ ἱερεῖς ἤτουν παρ' αὐτῶν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν θερμῶν δεήσεων πρὸς τὸν Θεὸν τὸ χάρισμα τῆς τεκνογονίας. Οὕτως ἀνδρόγυνον ἄτεκνον, προσελθὼν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Λυκία, παρακαλεῖ αὐτὸν λέγων: «Ἐλέησον ἡμᾶς, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, ὅτι τριάκοντα ἔτη ἔχομεν ἐξ ὅτου τὸν γάμον ἐποιήσαμεν καὶ παιδίον οὐκ ἔσχομεν· καὶ ἠκούσαμεν περὶ τῆς δόσας ὑμῶν εὐχῆς καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀγιωσύνην ὑμῶν· καὶ εὔξη ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα σπλαγχνισθῇ ὁ θεὸς ἐφ' ἡμᾶς καὶ δώῃ ἡμῖν καρπὸν» ⁴⁾. Γυνὴ τις ὄνειδιζομένη ὁμοίως παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τῆς διὰ τὴν ἀγονίαν τῆς «καὶ συμφορᾷ τοιαύτῃ πιεζομένη πρὸς τὸν πλησίον Πολυεύκτου τοῦ θείου μάρτυρος ναὸν μετὰ τοῦ συζύγου ἀφικομένη... ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐν τούτῳ τῇ προσευχῇ προσήδρευον. Λυθῆναι τε αὐτοῖς τὰ δεσμὰ τῆς στειρώσεως ἤτουν καὶ καρπὸν οἰκείων ὠδίνων ἰδεῖν ἠύχοντο» ⁵⁾. ἄλλῃ δ' ἄπαις γυνὴ καταφυγοῦσα πρὸς τὸν ὄσιον Συμεῶν τὸν ἐν τῷ στύλῳ «ἐθρῆνει τὸ πάθος... ἰκέτευεν, ἠντιβόλει, τὴν τῆς στειρώσεως ἤτει λύσιν, καὶ ὅπως παῖδα ἐξ ἑαυτῆς ἴδοι» ⁶⁾.

Εἰς τὸν ὄσιον Θεόδωρον τὸν Συκεώτην (6 αἰ.) διατρίβοντά ποτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου προσῆλθεν ἀνδρόγυνον ἐπὶ τριετίαν ἄνευ παιδὸς καὶ παρεκάλει αὐτόν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτοὺς «παιδοποιίας

¹⁾ Βίος καὶ πολιτεία ὁσ. Ἀντωνίου τοῦ νέου (9 αἰ.) (Ἰ. Αἰθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Συλλογὴ παλαιστ. καὶ συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', Ἐν Πετρούπολει 1907, σ. 195, στ. 25 ἐξ.

²⁾ Fr.-Jos. Dölger, Ἐνθ' ἄν., σ. 1. Κουκουλές, σ. 10-11. Τῶν συλληπτικῶν τούτων μέσων γίνεται χρῆσις καὶ σήμερον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὡς καὶ παρ' ἄλλων ἔτι λαῶν. Βλ. Μέγαν, σ. 25. Δημ. Πετρόπουλον, Ἐνθ' ἄν., σ. 33. Samter, σ. 214-15. H. Ploss-B. Renz, Ἐνθ' ἄν., σ. 3 κ.ἐξ.

³⁾ Βλ. Samter, σ. 213-14.

⁴⁾ Βίος καὶ πολιτεία... Νικολάου ἀρχιμανδρίτου <γενναμένου τῆς ἁγίας Σιών καὶ ἐπισκόπου τῆς Πιναρέων πόλεως>, Anrich, I, σ. 33-34 (κεφ. 40). Ὁ βίος συνεγράφη κατὰ τὸν Anrich, II, σ. 441, περὶ τὸ ἔτος 565.

⁵⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Εὐθυμίου. Migne, 114, 597 B.

⁶⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Λόγος εἰς τὸν ὄσιον Συμεῶν τὸν ἐν τῷ στύλῳ. Migne, 114, 360 B. Ἄλλαι μαρτυρίαι περὶ συλλήψεως στειρῶν γυναικῶν διὰ τῆς εὐλογίας ὁσίων ἀνδρῶν, ἐγκοιμήσεως εἰς ἱερὸς τόπους κ.ἄ. Ἰωάννου Μόσχου, Λεμιών, Migne, 87, 2977 D. Βίος ὁσ. Ἰλαρίωνος (Ἰ. Αἰθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ΑΙΣ, 5, 89-90). Βίος τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ Στυλίτου, AS Maii, τόμ. 5, σ. 311 B. Νικήτα Παφλαγόνο, Βίος Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωντινουπόλεως, Migne, 105, 561 D. κ.ἄ.

βλάβη. Αὐτὸς δὲ εἶπεν αὐτοῖς: μὴ ἐμοί, τέκνα, ἀλλὰ τῷ θεῷ προσέλθετε καὶ αὐτὸς ποιήσει τὸ αἴτημα ὑμῶν». Ἔτι δὲ ἐπιμενόντων αὐτῶν ταῖς παρακλήσεσιν, ἔλαβεν ἀμφοτέρων αὐτῶν τὰς ζώνας καὶ ἔθηκεν ἔνθα καὶ ἔνθα, καὶ μέσον αὐτῶν κλίνας τὰ γόνατα ἐποίησε τὴν εὐχὴν αὐτοῖς καὶ ἐπέδωκεν αὐτοῖς ζώσασθαι· καὶ χάριτι Χριστοῦ μετὰ ἑννέα μῆνας ἐτέχθη αὐτοῖς ἄρρεν παιδίον¹⁾. Τέλος καὶ ὁ ὄσιος Ἀντώνιος ὁ νέος (9 αἰ.), προτοῦ καρῆ μοναχός, τὴν στρατηγίαν κατέχων τοῦ Θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ ὀδεύων ἀνεπισήμως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐφιλοξενήθη ὡς ἰατρὸς εἰς τινὰ σταθμὸν ὑπὸ οἰκογενείας στερουμένης τέκνων. Ὁ ἄρχων Ἰωάννης, ὡς ἐλέγετο τότε ὁ ὄσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ὅτε ἐπληροφορήθη περὶ τῆς ἀτεκνίας τοῦ ζεύγους καὶ τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας του ν' ἀποκτήσῃ τέκνον, ἀπέκοψε φύλλα ἐκ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ «συνέγραψε τόμον ὅσον ἐδίνατο διαζῶσαι τὸν φορέσαι μέλλοντα. Καὶ γράψας εἰς αὐτὸν εὐχὴν... ἐπέτρειπεν αὐτοῖς λέγων· «πλύνετε τὰ ἐγκοῖτια ὑμῶν, λούσασθε δὲ καὶ αὐτοί, καὶ ἀποσμηξάμενοι παντοίως, περιζωσαμένη ἐπὶ σαρκὸς ἡ κυρία τὴν εὐλογίαν ταύτην οὕτως συναναπαύσεται τῇ σῆ εὐνίᾳ καὶ πιστεύω τῷ θεῷ τῷ εὐλογήσαντι τοὺς πατέρας καὶ παρασχόντι αὐτοῖς τὴν χάριν τῆς παιδοποιίας ὅτι ἔσται καὶ ὑμῖν κατὰ τὴν ἔφεσιν ὑμῶν. Τούτου οὖν γενομένου συνέλαβεν ἡ γυνή²⁾»).

Εἰς τὰς μαρτυρίας ταύτας ἐκ τῶν βίων τῶν ὀσίων Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου (6 αἰ.) καὶ Ἀντωνίου τοῦ νέου (περὶ τὸ ἔτος 823) παρατηροῦμεν ὅτι χρησιμοποιεῖται ἡ ζώνη ὡς μέσον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συλλήψεως εἰς γυναῖκα στεῖραν· καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην εὐλογοῦνται ὑπὸ τοῦ ὀσίου Θεοδώρου διὰ τῆς προσευχῆς του αἰ ζῶναι τοῦ ἀτέκνου ζεύγους, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται πάλιν αὐτὰς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν συρράπτεται ἐκ φύλλων τοῦ Εὐαγγελίου ζώνη ἐφ' ἧς καταγράφονται ὑπὸ τοῦ ὡς ἰατροῦ παρουσιαζομένου ὀσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τότε, ὡς ἄνω, στρατηγοῦ τῶν Κιβυρραιωτῶν, εὐχὴ καὶ ρήσεις ἐκ τῆς Βίβλου καὶ παραγγέλλεται παρ' αὐτοῦ νὰ ζωσθῆ αὐτὴν ἡ γυνή, ἀφοῦ προηγουμένως μετὰ τοῦ ἀνδρός της λουσθῆ καὶ καθαρθῆ.

Χρῆσιν τῆς ζώνης πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀναφέρει παλαιότερον κατὰ τὸν 4 αἰ. ὁ Σέξτος Πλάκιος: «ut mulier concipiat. Homo vir si solvat semicinctium

¹⁾ Βίος ὀσίου Θεοδώρου ἀρχιμανδρίτου Συκεῶν συγγραφῆς παρὰ Γεωργίου μαθητοῦ αὐτοῦ... *Θεοφίλου Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 446. Ὁ αὐτὸς ὄσιος Θεόδωρος εὐχηθεὶς εἰς τὸν Θεὸν προεῖπε καὶ εἰς τὸν πατρίκιον Δομνιτζιόλον ὅτι ἡ μέχρι τότε ἄγονος σύζυγός του «Θεοῦ χάριτι τρεῖς παῖδας τέξεται... καὶ τοὺς τρεῖς ἄρρενας... καὶ κατὰ τὸν θεόπνευστον λόγον αὐτοῦ... καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμέρας ἀρξάμενη τῆς πρώτου αὐτῆς παιδὸς συλλήψεως» Ἐνθ' ἄν., σ. 486-87.

²⁾ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὀσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου (*Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμῆως*, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', Ἐν Πετροπόλει 1907, σ. 195-196.

suum et eam praecingat et dicat: ergo desinas: explica te laborantem»¹⁾. Ὁ Heim ἐξέφρασε τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ ὁ Samter, ὅτι ἡ φράσις ἐνταῦθα «ut mulier concipiat» προσετέθη εἰς τὸ κείμενον ἐκ πλάνης καὶ ὅτι εἰς τοῦτο ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἐπὶ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ²⁾. Παρὰ ταῦτα ὁμως παρατηρεῖ ὁ Samter ἐκ σχετικῶν συγχρόνων ἐθίμων ὅτι ἡδύνατο ἢ ἀνωτέρω ἐπὶ πρὸς νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ ὡς συλληπτικὸν μέσον εἰς τὴν γυναῖκα³⁾.

Περὶ τῆς ζώνης ὡς ὠκυτοκίου μέσου ἀναφέρει παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ὁ Πλίσιος (N. H. XXVIII, 42)⁴⁾ ὅτι ὁ σύζυγος κατὰ τὸν τοκετόν, ἐνῶ περιέβαλλε τὴν ἐπίτοκον διὰ τῆς ζώνης του καὶ εἶτα ἔλνε αὐτήν, ἐπέλεγεν: «ὁ ἴδιος, ὅστις σὲ ἔξωσα, θὰ σὲ λύσω πάλιν» καὶ ὁ ἱατρὸς Σωρανὸς (ἐκδ. V. Rose, σ. 240, στ. 14 ἐξ.)⁵⁾, παραγγέλλων πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἀποκνήσεως ὅτι «εἰς τὴν ἀκώλυτον δίοδον τοῦ πνεύματος λύειν τε τὴν ζώνην προσῆκεν αὐτῶν (=τῶν ἐπιτόκων) καὶ τὸ στήθος πάσης ἐλευθεροῦν περιειλήσεως, οὐ κατὰ τὴν ἰδιωτικὴν πρόληψιν καθ' ἣν τὰ γυναῖκια δεσμὸν οὐδένα βούλεται τυγχάνειν, διὰ ταύτην δὲ καὶ τὰς τριχὰς λύειν», ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἀσφαλῶς εἰς τὴν λαϊκὴν ταύτην συνήθειαν τῆς λύσεως οὐ μόνον τῆς ζώνης⁶⁾ ἀλλὰ καὶ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς.

Ἡ ζώνη εἰς τὴν γυναῖκα θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἤδη παρ' Ὀμήρω (λ. 245), μέχρι τῆς σήμερον καὶ παρ' ἄλλοις προσέτι λαοῖς, σύμβολον τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀγνείας, ἡ δὲ λύσις αὐτῆς σημαίνει τὸ τέρας τοῦ παρθενικοῦ βίου τῆς φερούσης τὴν λυομένην ζώνην γυναικὸς⁷⁾. Ἐκ τῆς συμβολικῆς αὐτῆς σημασίας τῆς ζώνης, παρὰ καὶ τὴν πρὸς συγκράτησιν τοῦ φορέματος καὶ πρὸς διακόσμησιν αὐτοῦ χρησιμοποιήσιν της⁸⁾, προῆλθε κατόπιν ἡ μαγικὴ αὐτῆς χρῆσις κυρίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ ἀπὸ τοῦ φέρον-

¹⁾ *Sexti Placiti Papyriensis*, De medicamentis ex animalibus liber, cap, 17, 12 (Parabulum medicamentorum. Scriptores antiqui. ed. Ioann. Ch. G. Ackermann, 1788, σ. 55.

²⁾ Βλ. παρὰ Samter, σ. 126-127 καὶ N. Γ. Πολίτη, Ὀκυτόκια, Λαογρ. 6 (1917-1918), σ. 326 (= Λαογρ. Σύμμεικτα, Β', 1921, σ. 303).

³⁾ Samter, σ. 127.

⁴⁾ Βλ. καὶ παρὰ Samter, σ. 124 καὶ 126.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρῆσεως τῆς ζώνης ὡς ὠκυτοκίου κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους χρόνους καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ παρ' ἄλλοις προσέτι λαοῖς βλ. G. H. Welcker, Kleine Schriften, τόμ. 3, Bonn 1850, σ. 188 καὶ 201. Κουκουλέν, σ. 24. Μέγαν, σ. 28α. Jungbauer, Gürtel. HDA III, 1930, 1217-18. Arn. van Gennep, Manuel de folklore français Contemporain, Tom. I, 1, Paris 1943, σ. 116.

⁶⁾ Βλ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Ἀγνείας πείρα. Λαογρ. 3 (1911-1912) 88-89 ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Jungbauer, Gürtel, HDA III, 1930, στ. 1215-1216.

⁷⁾ Jungbauer, Ἐνθ' ἄν., σ. 1210.

τος τὴν ζώνην καὶ ἄλλων ἔτι κατ' αὐτοῦ βλαπτικῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο κατ' ἔξοχὴν ἐκτεθειμένη ἢ παρθένος κατὰ τὸν χρόνον τῆς μνηστείας καὶ τοῦ γάμου της¹⁾).

Κύριος σκοπὸς τοῦ γάμου καὶ φυσικὸς ἐκ τούτου καρπὸς εἶναι τὰ τέκνα. Ὁ ἄνθρωπος, ἀγνοῶν τὰς ἀνατομικὰς ἢ παθολογικὰς αἰτίας τῆς στειρώσεως τῆς γυναικός, ἀπέδωκεν, ὡς εἶναι φυσικόν, τὴν ἐκτροπὴν αὐτὴν ἐκ τοῦ συνήθους κανόνος, δηλαδὴ τῆς τεκνογονίας, εἰς ὑπερφυσικὰς αἰτίας, ἤτοι εἰς δυσμενῆ διάθεσιν πρὸς τὴν γυναῖκα δαιμονικῶν ὄντων ἢ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας ὑπ' ἐχθρῶν αὐτῆς²⁾).

Πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου τούτου ἐκ τοῦ ἐρχομένου εἰς γάμου κοινωνίαν ζεύγους λαμβάνονται μέτρα προστασίας αὐτοῦ διὰ ποικίλων μαγικοῦ χαρακτῆρος ἐθιμικῶν ἐνεργειῶν, μεθ' ὧν καὶ ἡ περιζῶσις τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικός διὰ ζώνης.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀντίληψεις αὐτὰς τοῦ λαοῦ περὶ τῆς τεκνογονίας, ἡ νυμφευμένη καὶ παραμένουσα στειρὰ θεωρεῖται ὅτι τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐχθρικοῦ πρὸς τὸ ζεῦγος διακειμένου δαίμονος ἢ καὶ παρακωλυτικῶν τῆς τεκνογονίας μαγικῶν ἐνεργειῶν· νομίζεται δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅτι ἡ ἄγονος γυνὴ εἶναι οὕτω καταδεδεμένη εἰς τὴν ἀτεκνίαν· ὅπως δὲ κατὰ τὸν τοκετὸν ἐπιδιώκεται ἡ ἀποκύησις, πλὴν τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης, καὶ διὰ προσευχῶν πρὸς τὸ θεῖον καὶ μαγικῶν τέλος ἐνεργειῶν μεθ' ὧν καὶ ἡ διὰ τῆς ζώνης πρὸς λύσιν τῶν δεσμῶν τοῦ τοκετοῦ διὰ τῆς ἀποδιώξεως τοῦ παρεμποδίζοντος αὐτὸν κακοποιῦ πνεύματος, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς στειρώσεως τῆς γυναικός, θεωρουμένης, ὡς εἴπομεν, τῆς γυναικός καταδεδεμένης εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, ἐπιζητεῖται ὁμοίως ἡ λύσις καὶ ἀπαλλαγὴ ἐκ ταύτης τῆς γυναικός.

Ἡ λαϊκὴ αὕτη ἀντίληψις πιστοποιεῖται καὶ εἰς συζητουμένας ἐνταῦθα ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἰδήσεις. Οὕτως, ὡς λέγεται ἀνωτέρω, ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ στειρὰ γυνὴ του, προσελθόντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, «λυθῆναι τε αὐτοῖς τὰ δεσμὰ τῆς στειρώσεως ἤτουν» ἄλλη δὲ γυνὴ ἄτεκνος, προσελθοῦσα πρὸς τὸν ὄσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ στύλῳ καὶ ἰκετεύουσα αὐτὸν «τὴν τῆς στειρώσεως ἤτει λύσιν». Ἐπομένως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως, ὡς ἀνωτέρω, τῆς ζώνης ὑπὸ τῶν ὄσιων Θεοδώ-

¹⁾ Φαίδ. Κονκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογρ. 9 (1926) 459-461, 469. Ἄλεξ. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τρίκκαλα 1946, σελ. 23, 24, 27, 30. † Γ. Οἰκονομίδου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Σιατίστη, Μακεδονικά Α' (1940) 269. Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς ζώνης εἰς διαφόρους λαούς: Βλ. Isidor Scheftelowitz, Das Schlingen- und Netzmotiv im Glauben und Brauch der Völker. Giessen 1912, σ. 52 ἐξ. Samter, σ. 123. Jungbauer, Ἐνθ' ἄν., σ. 1210.

²⁾ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἄρχ. Θεολογ. Λαογρ. καὶ γλωσσ. Φησαυροῦ, τόμ. 13 (1946-47) 204 ἐξ.

ρου Συκεώτου και Ἀντωνίου τοῦ νέου πρὸς σύλληψιν ἀγόνων γυναικῶν, ἐπεδιώχθη συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ τὰ ἔθιμά του ἀπαλλαγῆ αὐτῶν ἐκ τοῦ δεσμοῦ τῆς ἀτεκνίας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητῶν διὰ τοῦ γάμου τὴν ἀπόκτησιν τέκνου ἐπόθει ἰδιαίτερος τὴν γέννησιν ἄρρενος. Ἡ πρὸς ἄρρενογονίαν ἐπιθυμία ἀπαντᾷ ζωηρὰ εἰς τὸν λαὸν ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων, ὑπάρχουσα δὲ αὕτη εἰς ὄλους τοὺς λαούς¹⁾, πηγάζει ἐκ τῆς κυριαρχούσης θέσεως τοῦ ἀνδρός, ὡς παράγοντος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, πρὸς συνέχισιν τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας, ἔτι δὲ καὶ ὡς στυλοβάτου τῆς οἰκογενείας διὰ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς προστασίας του πρὸς αὐτήν²⁾.

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς κοινωνίας καὶ τὸν πόθον τοῦ λαοῦ πρὸς ἀπόκτησιν ἄρρένων τέκνων ἐκφράζει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ Εὐριπίδης λέγων (Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 57) ὅτι «στῦλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες». Εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν ὁμοίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς συνεχιζομένης ἀρχαίας παραδόσεως καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔτι διὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀντιλήψεων ἦτο εὐκταία ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος³⁾, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον⁴⁾. Τούτου ἕνεκα οἱ στερούμενοι ἄρρενος παιδὸς ἐθλίβοντο ἐπὶ τούτῳ⁵⁾ καὶ προσηύχοντο εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος. Οὕτως οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (6 αἰ.), ἀμοιροῦντες ἄρρενος παιδός, ἐπέτυχον διὰ τῆς προσευχῆς νὰ ἀποκτήσουν ἄρρεν τέκνον (τὸν Γρηγέντιον⁶⁾) καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία (κατὰ τὸ ἔτος 400), ἐγκυος οὔσα, παρέκάλεσε τὸν ἅγιον Πορφύριον καὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, ὅπως εὐχηθοῦν, ἵνα αὕτη τέξῃ ἄρρεν⁷⁾.

¹⁾ Βλ. *H. Ploss - B. Renz*, "Ενθ' ἀν., σ. 1 ἐξ. *Kummer*, *Kindersegen und Kinderlosigkeit*, HDA IV, 1931, 1377. *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 210 σημ. 5.

²⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 104.

³⁾ *Κουκουλές*, σ. 14-15.

⁴⁾ *Πολίτης*, ΛΣ, σ. 210.

⁵⁾ Ἐνδεικτικῆ περὶ τούτου εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου *Migne*, 50, 747: «Ἐτέχθη τις θήλεια; ὅτι μὴ ἄρρεν, ὁ ἀνὴρ σκυθρωπάξει».

⁶⁾ Βίος τοῦ ἁγ. Γρηγορίου (ἔκδ. *Vasiliev*). Βυζ. Χρον. 14 (1909) 39. Ἄλλαι μαρτυρίαι: Βίος ἁγίου Νικολάου, *Anrich*, I, σ. 34, στ. 1 ἐξ. Βίος ὁσ. Θεοδώρου Συκεώτου (6 αἰ.), *Θεοφ. Ἰωάννου*, *Μνημεῖα ἀγιολογικά*, σ. 446. Βίος ὁσ. Ἰλαρίωνος (*Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, ΑΙΣ, 5, σελ. 89-90). *Συμ. τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος ἁγίου Αὐξεντίου, *Migne*, 114, 1433 D. Βλ. καὶ *Πολίτην*, ΛΣ, σ. 210 σημ. 5.

⁷⁾ *Μάρκου διακόνου*, Βίος ἁγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης (ἔκδ. *H. Gregoire et M - A. Kugener*) σ. 36-37 (κεφ. 43-44) «Εὐξασθε, πατέρες, ἵνα κατὰ τὸ ρῆμα ὑμῶν, θεοῦ θέλοντος, γεννήσω τὸν ἄρρενα... Ἦν δὲ εὐχή, ἵνα τέκῃ τὸν ἄρρενα». Βλ. καὶ παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 14.

Πλὴν τοῦ λόγου τῆς διαδοχῆς τῆς ζωῆς, θεωρουμένου ἐκ τούτου τοῦ γάμου, κατὰ τὸν Βασίλειον ἐπίσκοπον Σελευκείας (5 αἰ.) ὅτι ἀποτελεῖ πηγὴν πρὸς διαδοχὴν «τοῦ κοινοῦ γένους» καὶ ὅτι τῶν «γενῶν τὰς ἐπωνυμίας ἀκραιφνεῖς οἶδε φυλάττειν»¹⁾, ἡ προτιμῆσις τοῦ ἄρρενος κατὰ τὰς τότε — καὶ σήμερον ὁμοίως — κοινωνικὰς συνθήκας ὀφείλετο ἔτι καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θῆλυ τέκνον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄρρεν εἶχεν ἀνάγκην περισσοτέρας μερίμνης παρὰ τῶν γονέων του διὰ τὴν ἀνατροφὴν του καὶ ἀκολουθῶς πρὸς τὴν διὰ τοῦ γάμου κοινωνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν.

Περὶ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τῶν γονέων ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Θεοφάνους ὅτι: «εἰ μὲν ἄρσεν εἶη (τὸ τέκνον) μερικὴ τις ἐκκοπή· εἰ δὲ θῆλυ, διπλοῦν τὸ κακόν· χρεῖα γὰρ ἀναμεῖναι καὶ χρόνους γάμου καὶ λοιπῆς προνοίας»²⁾.

β') Ὁ τοκετὸς

Περὶ τῆς καταλαμβανομένης ὑπὸ τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ γυναικὸς ἐλέγγοτο ὅτι ἐκοιλιόπνευ³⁾. Πρὸς βοήθειαν τῆς ἐπιτόκου προσεκαλοῦντο, κατ' εἰδήσεις ἤδη ἐκ τῆς πρώτης περιόδου, εἰδικοὶ ἰατροὶ⁴⁾ καὶ γυναῖκες, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα⁵⁾, εἰδικὰς γνώσεις ἔχουσαι⁶⁾, αἱ καλούμεναι μαῖαι⁷⁾. Συχνὰ ὁμως

¹⁾ *Migne*, 84, 509 c καὶ 500 b.

²⁾ *Migne*, 115, 16 b.

³⁾ *Λεοντίου ἐπισκ.* Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, Βίος Συμεῶν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (6 αἰ.). *Migne*, 93, 1717 c. «Ὅτε δὲ ἔφθασεν ἡ ὥρα τοῦ γεννησθαι αὐτὴν ἐκοιλιόπνευσεν τὰς τρεῖς ἡμέρας ἕως θανάτου». Ἡ ἔκφρασις αὕτη, δημώδης τότε, ἐπιζῆ καὶ κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους (*A. Vasiliev*, *Anecd. Graeco-byz. Mosquae* 1893, σ. 339 (κεφ. κα'): «Κύριέ μου, γυνὴ πονεῖ καὶ κοιλιόπνευε καὶ οὐ δύναται γεννησθαι») μέχρι τῆς σήμερον. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 18.

⁴⁾ *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 25, στ. 20 ἔξ. (κεφ. 28). *Παλλαδίον*, Λαυσ. ἱστορ. *Migne*, 34, 1219 c. Ἐνταῦθα λέγει ὁ Παλλάδιος ὅτι ἐν Γαλιατίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας ἰδὼν γυναῖκα τίκτουσαν ἐν τῇ στοᾷ τῆς Ἐκκλησίας «καὶ μηδένα εὐρών τὸν ταύτη παραστησόμενον, ἐν τῇ ἀνάγκῃ ἐκείνῃ αὐτὸς ἰατρῆνης τόπον ἐπέσχεν, οὐ βδελυξάμενος τὸ μῦθος τὸ παρακολουθοῦνταῖς τικτούσαις τῶν γυναικῶν...». *Νικήτα Παφλαγόνο*, Βίος Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Migne*, 105, 564.

⁵⁾ Ἐν Ἀθήναις ἐκαλοῦντο αὗται ἀκέστριαι. *F. G. Welcker*, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 194.

⁶⁾ *Παλλαδίον*, Ἐνθ' ἄν. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 21.

⁷⁾ *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 25, στ. 20 ἔξ. «μαῖαι οὐκ ἴσχουν». Μαρτύριον τῆς ἀγίας Περπετούας... (3 αἰ.) (*Χρυσ. Παπαδοπούλου*, Ἱστορικαὶ μελέται, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1906, σ. 91): «ἡ Φηλικητῆτή χαίρουσα ἐπὶ τῇ τοῦ τοκετοῦ ὑγείᾳ, ἵνα θηριομαχήσῃ ἀπὸ αἵματος εἰς αἷμα ἀπὸ μαίας πρὸς μονομαχίαν, μέλλουσα λούσασθαι μετὰ τὸν τοκετόν...».

εἰς δυσκόλους τοκετούς τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἴσχυον, ὅπως παράσχουν ταχεῖαν καὶ ἀποτελεσματικὴν εἰς τὴν ἐπιτόκον βοήθειαν, ὅτε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς, κατὰ μαρτυρίαν ἐκ Γάζης τοῦ 5 αἰ., προσέτρεχον εἰς μάντεις καὶ ἐπαιδοὺς, ἔτι δὲ καὶ εἰς θυσίας ὑπὲρ τῆς τικτούσης, πιστεύοντες ὅτι διὰ τῶν μέσων τούτων θὰ ἠδύναντο νὰ εὐκολύνουν τὸν τοκετόν· συγχρόνως ὅμως, ὅσον εὐρύτερον ἐπεκράτει ὁ χριστιανισμός, κατέφευγον κατὰ παραδιδόμενον ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔθος¹⁾ καὶ εἰς ἱεροὺς τόπους ὡς καὶ πρὸς εὐσεβεῖς κληρικούς καὶ ἰασίους ἀνδρας αἰτοῦντες τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ὑπὲρ τῆς ἐπιτόκου²⁾.

Πλὴν τούτων ἐγένετο χρῆσις πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ ὠκυτοκίων³⁾, μεθ' ὧν κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ «ἔλαιον ἐκ τῆς ἐν τῇ σορῷ τοῦ ἀγίου ὑφαπτούσης λαμπάδος»⁴⁾ καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ πέπλου, δι' οὗ ἐκαλύφθη ἡ σορὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰγνατίου⁵⁾, προσέτι δὲ καὶ ἡ περιζωσις τῆς τικτούσης κατὰ τὴν ὁσφὺν αὐτῆς διὰ ζώνης, διὰ τῆς ὁποίας εἶχον προηγουμένως περιζώσει κίονα τῆς Ἐκκλησίας⁶⁾.

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ὅπου δὲν λειτουργοῦν ἀκόμη μαιευτήρια, αἱ γυναῖκες ἐγέννων κατ' οἶκον. Μοναδικὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ περιπτωσις τῆς ἰδρύσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεή-

¹⁾ F. G. Welcker, Kleine Schriften, τόμ. 3, Bonn 1850, σ. 193 ἐξ.

²⁾ Βλ. Παλλαδίου, ἀνωτέρω, σ. 111 σημ. 4. Γυνή τις, ἀναφέρει ὁ Μάρκος διάκονος εἰς τὸν βίον ἀγ. Πορφύριου ἐπισκόπου Γάζης (σ. 25, στ. 20 ἐξ. σ. 26 στ. 24-26), ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ ἔνεκα κακῆς τοποθετήσεως ἐν αὐτῇ τοῦ ἐμβρύου καὶ: «αἱ μαιαὶ οὐκ ἴσχυον εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτὸ μεταγαγεῖν. Οἱ ταύτης οὖν γονεῖς καὶ ὁ ἀνὴρ ὡς ὄντες δεισιδαίμονες ἐποίουν καθ' ἑκάστην θυσίαν ὑπὲρ αὐτῆς, ἔφερον δὲ καὶ ἐπαιδοὺς καὶ μάντεις, νομίζοντες ἐκ τούτων αὐτὴν ὠφελῆσαι καὶ οὐδὲν ἦνουν». Ἡ τροφὸς τέλος καταφεύγει εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἐνθα παρεκάλεσε τὸν ἐπίσκοπον Πορφύριον νὰ προσευχηθῇ ὑπὲρ τῆς κινδυνεύουσας γυναικός. Ὁ Πορφύριος τότε λέγει εἰς τὴν τροφὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον τῆς λοχευομένης καὶ εἶπη εἰς αὐτὴν παρουσία πάντων: «Ἰησοῦς Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἰάται σε» εἰς αὐτὸν πιστεύσον καὶ ζήση...». Εἰς ὁμοίαν περιπτώσει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχρησιμοποιήθη τεμάχιον ἐκ τοῦ πέπλου τῆς σοροῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνατίου, τὸ ὁποῖον μόλις ἠτίκτουσα «περιῆψε τῇ ὁσφύϊ» αὐτῆς, πάραυτα ἐγεννήθη τὸ βρέφος. Νικήτα Παφλαγόνης, Βίος ἀγ. Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Migne, 105, 564 b.

³⁾ Βλ. παρὰ Κουκουλέ, σ. 24-26.

⁴⁾ Βίος ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, Θεοφ. Ἰωάννου, Ἐνθ' ἀν., σ. 161.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σημ. 2.

⁶⁾ Eduard Kurtz, Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, die Gemahlin Kaisers Leo VI. St.-Petersburg 1898, σ. 2, στ. 32 ἐξ. (κεφ. 3). Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 24.

μονος ἐπὶ λοχοκομείων πρὸς παραμονὴν ἐνταῦθα ἐπὶ ἐπὶ ἡμέρας τῶν ἐπιτόκων τῶν ἐκ Συρίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν προσφύγων ¹⁾).

Μετὰ τὸν τοκετὸν ἡ παρισταμένη κατ' αὐτὸν μαῖα ἔλουε τὸ βρέφος ²⁾), κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν ³⁾), ἐντὸς δοχείου, τὸ ὁποῖον ἐν Μ. Ἀσίᾳ (Λυκίᾳ), ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐλέγετο *σκάφη* ⁴⁾ καὶ *λεκάνη τῆς λούστρας* ⁵⁾), ἔπειτα δ' ἐτοποθέτει τοῦτο ἐσπαργανωμένον εἰς τὸ λίκνον, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου καλούμενον *κλινίδιον* ⁶⁾), ἐν Γαλατίᾳ δὲ τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα δημωδῶς *κούννα* ⁷⁾). Πλὴν τοῦ βρέφους ἐλούετο ἐπίσης καὶ ἡ λεχώις ⁸⁾).

Οὐχὶ σπανίως, ὡς καὶ σήμερον, συνέβαιναν ἡ μήτηρ νὰ μὴ παραγάγῃ γάλα πρὸς θηλασμόν τοῦ ἀρτιγεννήτου, ὅτε πρὸς τόνωσιν προσεφέροντο εἰς αὐτὴν τὸ λοχόζυμα ⁹⁾ καὶ ἄλλαι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τροφαί. Πρὸς τοῦτο κατέφευγον ἔτι καὶ εἰς ἰατροσόφια καὶ ἄλλα μέσα οὕτως ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου († 877) ὅτι λεγώ τις μὴ ἔχουσα γάλα πρὸς θηλασμόν τοῦ τέκνου τῆς ἤχθη εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἰγνατίου, ὅπου «τῶν ἁγίων αὐτοῦ τριχῶν ἀπομυρυσθεισῶν καὶ τῇ ἀρτιτόκῳ πιεῖν δεδωρημένων, ἐπὶ τοσοῦτον εὐθύς γαλοῦχος ἀπεφάνθη, ὡς καὶ πολὺ πλεόν τῆς χρείας τὸ γάλα τῶν μαζῶν καταρρεῖν» ¹⁰⁾).

Ἡ γέννησις τέκνου καὶ μάλιστα ἄρρενος ἀπετέλει χαρμόσυνον διὰ τὴν οἰκογένειαν γεγονός καὶ ὡς τοιοῦτον ἐφορτάζετο δι' ἐστίασεως ὑπὸ τῶν γονέων, τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, τῆς ἐορτῆς ταύτης καλουμένης *Γενέθλια* ¹¹⁾). Οὕτως ἀνα-

¹⁾ Βίος τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Anal. Boll. 45 (1927), σ. 22, στ. 17 ἐξ Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 23.

²⁾ *Κουκουλέν*, σ. 27.

³⁾ *Πολίτης*, ΔΣ, σ. 208.

⁴⁾ *Anrich*, I, σ. 4 στ. 6 ἐξ.

⁵⁾ *Νεοφύτου* πρεσβυτέρου καὶ ἐγκλείστου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν... Νικόλαον. *Anrich*, I, σ. 393, στ. 31 ἐξ. «Ἡ μαῖα ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς λούστρας συνήθως τὸ βρέφος λαβοῦσα κατέκλινεν». Βλ. καὶ παρὰ *Κουκουλέν*, σ. 28.

⁶⁾ *Migne*, 50, 721.

⁷⁾ Βίος ὁσ. Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου, Ἐνθ' ἀν., 488, στ. 1-2 «καὶ τοῖς μικροῖς βρέφεσι σὺν ταῖς κούναις αὐτῶν». Ἡ λέξις *κούννα*, ἐκ τῆς λατινικῆς *cuna*, καὶ σήμερον ἐν χρῆσει εἰς τὸν λαόν, πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο τότε, κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, εὐρέως διαδεδομένη, ἀφοῦ ἤδη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀναφέρεται, προφανῶς ὡς δημώδης, ὁ ἐξ αὐτῆς τύπος *κουνίον* ὑπὸ τοῦ Θέωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τοῖς σχολίοις του εἰς τὰ Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου, στ. 268. (Ἐκδ. Imm. Bekkerus, Berolini 1828, σ. 75, στ. 26-28) «λίκνον δὲ τὸ κουνίον φησί, παρὰ τὸ λίαν κινεῖσθαι, ἐν ᾧ τὰ νήπια κατετίθεσαν».

⁸⁾ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Περπετούας. (Βλ. ἀνωτ. σ. 111 σημ. 7).

⁹⁾ Ἴδε *Κουκουλέν*, σ. 31-32.

¹⁰⁾ *Migne*, 105, 561 c.

¹¹⁾ Ἡ ἐορτὴ τῶν γενεθλίων ἐλέγετο μεταγενεστέρως καὶ *γενέσια*. Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 35.

φέρεται ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Ζωῆς ἑορτασμός ἐν Ἀτταλείᾳ παρ' ἐθνικοῦ ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος παιδός¹⁾ καὶ ὑπὸ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ ὅτι ἐπὶ τῇ γεννήσει θυγατρῖον «τοῖς γεγεννηκόσιν ἤγετο ἑορτὴ τοῦ παιδὸς τὰ γενέθλια»²⁾.

γ) Λοχεία

Ἡ πίστις περὶ τῆς λεχοῦς ὡς ἀκαθάρτου ἐπὶ χρονικὸν διάστημα μετὰ τὸν τοκετὸν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος³⁾, συνεχίζεται ὁμοίως καὶ καθ' ἅσπασαν τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ μέχρι τῆς σήμερον⁴⁾.

Κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον, ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὴν λεχώ, ὡς ἀπηγορευμένην ἔνεκα τοῦ ἐκ τοῦ τοκετοῦ μολυσμοῦ, ἢ εἴσοδος εἰς ἱερὸν χώρον⁵⁾.

Ὁ Χριστιανισμὸς κατόπιν ἐδέχθη τὴν συνήθειαν ταύτην καὶ ἀνεγνώρισεν οὕτως ἐπισήμως τὴν εἰδικὴν αὐτὴν κατάστασιν τῆς λεχοῦς, θεσπίσας τὸν καθαρμὸν αὐτῆς διὰ τῆς προσελεύσεώς της μετὰ τοῦ βρέφους εἰς τὸν ναὸν καὶ τῆς ἀναγνώσεως ὑπὲρ αὐτῆς εἰδικῶν εὐχῶν: «εἰς τὸ σαραντίσαι γυναῖκα»⁶⁾. Ἡ καθιέρωσις τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐδικαιολογήθη ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ μίμησιν τοῦ γεγονότος τῆς προσελεύσεως τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους Ἰησοῦ εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ πρὸς ἐξαγνισμὸν αὐτῆς κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν νόμον περὶ καθαρμοῦ τῆς λεχοῦς⁷⁾.

Τὸ συμπόσιον τοῦτο, ἐπιζόμενον καὶ σήμερον πολλαχού, ὑποστηρίζει ὁ Ν. Γ. Πολίτης ὅτι ἐγένετο τὴν ἐβδόμην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου. Βλ. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 249.

¹⁾ AS Maii, τόμ. I (Παράρτ., σ. XVII (κεφ. 6)) «ἐγεννήθη δὲ τῷ Κάτλω υἱὸς καὶ μιὰρὰ γενέσια ἐξετέλουν θύοντες τῇ Τύχη τῆς πόλεως καὶ πάντες εὐφραίνοντο ἐπὶ τῇ μιὰρῃ γενέσει τοῦ παιδός... Ὁ δὲ Κάτλος ἐλθὼν μετὰ τὸ ἄριστον, τὸ μιὰρον ἐκεῖνο, εἶπεν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Τερτίᾳ. Ἄπαντες εὐφράνθησαν εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ παιδὸς ἡμῶν... Καὶ εὐθέως ἔβαλεν εἰς ἄγγειον οἶνον καὶ εἰς δίσκον κρέα καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ (=τῇ Ζωῇ)».

²⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Λόγος εἰς τὸν ὅσιον Συμεῶν ἐν τῷ στύλῳ, *Migne*, 114, 360 B-C. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 35-37.

³⁾ *Edwin Rohde*, *Psyche*, Aufl. 9-10, 1925, Tom. II, σ. 72 ἐξ. *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 218. *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλησι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 8 ἐξ.

⁴⁾ *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 218 ἐξ. *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Ἐνθ' ἄν., σ. 8-13. *Κουκουλέ*, σ. 33-34.

⁵⁾ *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 214. *W. H. Roscher*, *Die Tessarakontaden und Tessarakontadenlehren der Griechen und anderen Völker*. (Berichte über die Verhandlungen der Phil.-hist. Klasse der Sächs. Gesell. der Wiss. τόμ. 61 (1909) II, σ. 28-30. *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, Ἐνθ' ἄν., σ. 8-9.

⁶⁾ Βλ. Περὶ τῶν εὐχῶν τούτων βλ. *Τρομπέλα*, Βάπτ., σελ. 12 ἐξ. καὶ 73 ἐξ.

⁷⁾ *Λουκ. Β.* 22 ἐξ. «Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, κατὰ

Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς λοχείας ἀπηγορεύετο εἰς τὴν λεχὼ οὐ μόνον ἡ εἴσοδος αὐτῆς εἰς ἱερὸν χῶρον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἡ ἔξοδος αὐτῆς ἐκ τῆς οἰκίας καὶ ὀπωσδήποτε ἡ ἐλευθεροκοινωνία τῆς, λαμβανομένων προσέτι μέτρων προστατευτικῶν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους ἀπὸ πρόσβολῆς κυρίως κακοποιῶν πνευμάτων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐπήρειαν διετέλουν ἡ ἀρτιτόκος μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς¹⁾.

Περὶ τῆς τηρήσεως ταύτης τοῦ χρόνου τῆς τεσσαρακονθήμερου λοχείας μανθάνομεν καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου, συγγραφέως περὶ τὰ μέσα περιπυτοῦ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει²⁾, ἐνθα λέγεται περὶ λεχοῦς ἧς τὸ βρέφος ἠσθένει ὅτι «πληρωσάσης οὖν αὐτῆς τῶν λοχίων τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, τινῶν πείραν ἔχόντων τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρτεμίου καὶ τῶν αὐτοῦ θαυμάτων, συνεβούλευσαν αὐτῇ προσεδρεῦσαι τῇ σορῶ τοῦ ἁγίου³⁾ καὶ δὴ λαβοῦσα τὸ βρέφος ἔρχεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Προδρομοῦ...»⁴⁾. Εἰδικώτερον περὶ τῆς προσαγωγῆς τοῦ βρέφους ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸν ναὸν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεσσαρακονθήμερου τῆς λοχείας ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.), συγγραφέντι τὸν 7ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Ἀρχαδίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, περισωθέντι δὲ ἐν ρητορικῇ διασκευῇ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ⁵⁾· ἐνταῦθα λέγεται ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Συμεῶνος «τεσσαρακοστῇ τοίνυν μετὰ τὸν τόκον ἡμέρᾳ προσάγει τὸ βρέφος τῷ τοῦ Προδρομοῦ ναῷ, ἀντιδιδούσα καθάπερ ὃ ἔλαβε, καὶ τῷ Θεῷ τῷ δεδωκότι καθιεροῦσα...»⁶⁾.

Β' Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ

Τὸ βάπτισμα πρὸς καθαρόν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας καθιερώθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων⁷⁾ κατὰ μίμησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χρισ-

τὸν νόμον Μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου...». Περὶ τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἐν *Λευιτ.* 12. βλ. καὶ *Τρεμπέλα*, Βάπτ., σ. 12 κ.ἑξ.

1) *Κουκουλές*, σ. 33 - 34. *Fr.- Jos Dölger*, "Ενθ' ἄν., σ. 18 κ.ἑξ.

2) Βλ. *Σ. Κουγέαν*, ἐν *Λαογρ.* 3, 278 - 279.

3) *Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμείως*, *Varia graeca sacra*, Πητρούπολις 1909, σελ. 74, στ. 22ἑξ.

4) Βλ. *Καρ. Κρουμβάχερ*, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, τόμ. Α', μετὰφρ. ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 287, σημ. 3 καὶ *Δημ. Σ. Μπαλάνου*, *Πατρολογία*, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 537, σημ. 5.

5) *Migne*, 86, 2993 A - B. Περὶ τοῦ ἔθους τούτου κατὰ τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ ἐνάτου καὶ κατόπιν αἰῶνος βλ. *Κουκουλέν*, σ. 33. *Γ. Σπυριδάκης*, "Ενθ' ἄν., σ. 10. *Τρεμπέλαν*, Βάπτ., σ. 12 κ.ἑξ.

6) «Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος», *Πράξ.* τῶν Ἀποστ. Β', 38.

στοῦ ¹⁾ και ἐτέθη ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, ὅπως ἄτομόν τι καταστῆ μέλος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ τυπικὸν τῆς βαπτίσεως, διαμορφωθὲν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων, περιελάμβανε, ἐφ' ὅσον ἡ βάπτισις ἐγένετο εἰς ὄριμον ἡλικίαν, σειρὰν ὄλων τυπικῶν ἐνεργειῶν πρὸς μύησιν πρῶτον καὶ εἰσδοχὴν ἔπειτα διὰ τῆς βαπτίσεως τοῦ ἀτόμου ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας εἰς τὴν χριστιανικὴν. Οὕτω προηγεῖτο κατήχησις τῶν ὑποψηφίων χριστιανῶν κατὰ τῆς ὁποίας τὴν διάρκειαν εἰσήγοντο βαθμηδὸν οἱ κατηχούμενοι εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῆς νέας θρησκείας καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο ²⁾. Ἡ μαρτυρήσασα περὶ τὸ ἔτος 298 ἁγία Δόμνη «νυκτὸς παραγενομένη πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἐπίσκοπον Κύριλλον, διαλαθοῦσα πάντας, ἦται τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἁγίων Γραφῶν κατηχεῖν αὐτὴν καὶ κατασφραγίσας τῷ τιμίῳ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἐποιήσατο αὐτὴν κατηχουμένην· παρακατέστησε δὲ αὐτῇ τὸν διάκονον Ἀγάπιον τὸν εὐνοῦχον ἐπὶ τὸ ἐκτελεῖν κατ' οἶκον τὰς εὐχὰς καὶ μανθάνειν παρ' αὐτοῦ τὰ εἰωθότα μαθήματα, ἅπερ οἱ προσαγόμενοι τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι μανθάνουσιν. Ἦν δὲ ἐν τῷ παλατίῳ νηστεύουσα... πληρωθεισῶν δὲ τῶν ἡμερῶν καταξιοῦνται... τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ γίνεται τῆς μὲν παιδὸς ἀνάδοχος καὶ μήτηρ ἡ παρθένος Βασίλισσα...» ³⁾).

Ὁ χρόνος τῆς κατηχήσεως, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας, ἦτο καθωρισμένος ⁴⁾ ἠδύνατο ὅμως, ὡς μανθάνομεν ἐκ μεταγενεστέρων, ἦτοι τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος ἀγιολογικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐξ ἀρχαίων πρωτοτύπων, ἡ κατήχησις τοῦ ὑποψηφίου χριστιανοῦ νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς ἑπτὰ ἡμέρας, μεθ' ἧς ἐτελεῖτο τὸ βάπτισμα. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας τὸν Ματθίαν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ «κατηχήσας αὐτοὺς ἑπτὰ ἡμέρας ἐβάπτισε τῇ νυκτὶ παρὰ τὴν ὄχθην τῆς θαλάσσης» ⁵⁾.

¹⁾ Ὁ R. Reitzenstein (Die Vorgeschichte der Christlichen Taufe, Leipzig und Berlin 1929, σελ. 152 κ.ἑξ.) ἐξετάζων τὴν τελετὴν τοῦ βαπτίσματος εἰς τοὺς Μανδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς ὑποστηρίζει τὴν ἐκ τοῦ πρώτου, ὡς προτύπου, εἰσαγωγήν του εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

²⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., σελ. 27 ἑξ., 41 ἑξ.

³⁾ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Δόμνης καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν Νικομηδείᾳ μαρτυρησάντων. Μ. Κλεόπα(Κοικνλίδου), Βίοι τῶν Παλαιστινῶν Ἀγίων, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σ. 61 (κεφ. 4)

⁴⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., Ἐνθ' ἄν.

⁵⁾ Ἐπιφανίου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου (11 αἰ.), Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου καὶ πρωτοκλήτου τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέου, Migne, 120, 221 A. Περὶ τοῦ ἔθους τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος κατὰ τὴν νύκτα βλ. Κουκουλέν, σ. 46. Fr.-J. Dölger, ἐν Antike u. Christentum 2 (1930) 54.

Ἡ ἑβδομαδικὴ αὕτη προθεσμία πιστεύω ὅτι ἐπεβλήθη κυρίως ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μεγ. Ἐβδομάδα γινομένης συντονωτέρας διδασκαλίας τῶν καθ' ὅλην τὴν Μεγ. Τεσσαρακοστὴν κατηχομένων, ὅπως δεχθοῦν οὗτοι τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ ἑσπέρας τοῦ Μεγ. Σαββάτου¹⁾. Ἡ ἑντατικὴ δηλαδή κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μεγ. Ἐβδομάδος κατήχησις ἐπέδρασεν, ὥστε ἡ δοκιμασία αὕτη νὰ περιορισθῇ ἀργότερον μόνον εἰς ἑπτὰ ἡμέρας. Εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῆς προθεσμίας ταύτης παρὰ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ πιστεύομεν ὅτι θὰ ἤσκησεν ἔτι ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἡ μυστικὴ σημασία τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ, ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτῷ ἐξαιρετικὴ σημασία τῆς ὀγδόης ἡμέρας συνδεμένης πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος²⁾.

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἐτηρεῖτο ἐπίσης καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα πρὸς στερέωσιν τῶν νεοφωτίστων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν διὰ σχετικῆς διδασκαλίας πλησίον τῶν πνευματικῶν των. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου (5 αἰ.) φέρεται ὅτι «μετὰ δὲ τὸ βαπτισθῆναι αὐτοὺς ἐποίησεν Ἐπιφάνιος τὰ ζ' ἡμέρας μετ' αὐτῶν διδάσκων αὐτούς³⁾· ὁμοίως ἡ ἁγία Πελαγία, βαπτισθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ, «ἐπιφωσκούσης τῆς ὀγδόης ἡμέρας, ἣτις ὑπῆρχε Κυριακὴ, ἀποδύεται μὲν ἦν ἐφόρει στολὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐνδύεται στιχάριον...»⁴⁾.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ βάπτισμα τῶν ἐκ χριστιανῶν γονέων παίδων ἤρχισε νὰ τελεῖται ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῶν, εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν, καθιερωθέντος πλέον τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ⁵⁾. Ὁ βαπτισμὸς ἠδύνατο νὰ γίνεταί ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν· ἀναφέρεται οὕτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (5 αἰ.) ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' κατήξιώθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος μετὰ τὴν γέννησίν του (τῷ 400)⁶⁾ καὶ περὶ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου (6 αἰ.) ἐκ κόμης Συκεῶν τῆς Γαλατίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὅτι ἡ μήτηρ του «ὀλίγων ἡμερῶν διαγενομένων, ὡς ἔθος

¹⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., σ. 41.

²⁾ Βλ. Βλ. Ἰω. Καλλιτσούνaki, Ἑπταδικαὶ Ἔρευναι, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 42 κ. ἑξ. Ἐνταῦθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Βλ. Fr. Dölger, Antike Zahlenmystik in einer byzantinischen Klosterregel. Ἑλληνικά, Παράρτημα ἀρ. 4, «Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην» Θεσσαλονίκη 1953, σ. 103 ἑξ. R. Reitzenstein, Ἐνθ' ἀν. σελ. 142 ἑξ., 314 κ. ἑξ. καὶ 343 κ. ἑξ.

³⁾ Migne, 41, 88 c - d. Βλ. καὶ στήλ. 33 A. Ἡ προθεσμία αὕτη περιορίζετο ἀργότερον εἰς πέντε μόνον ἡμέρας τῆς Ἐβδομάδος τῆς Διακαινησίμου. Τρεμπέλας, Κατηχ., σ. 36. Βάπτ., σ. 55 - 56.

⁴⁾ Herm. Usener, Legenden der heiligen Pelagia, Bonn 1879, σ. 13, στ. 10 κ. ἑξ.

⁵⁾ Κουκουλιές, σ. 44.

⁶⁾ Μᾶρκος διάκονος, σ. 38 (κεφ. 46) «μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀξιοῦται τὸ παιδίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος».

ἔστιν τοῖς χριστιανοῖς, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ὁρθοδόξων ἀγία Ἐκκλησίᾳ καὶ προσήνεγκε τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν¹⁾.

Ἡ βάπτισις τοῦ παιδίου ὅμως μικρὸν μετὰ τὴν γέννησίν του δὲν ἀπετέλει συνήθειαν ἀπαράβατον κατὰ τὴν πρώτην μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος περίουδον²⁾, καθ' ὅσον γνωρίζομεν περιπτώσεις περὶ τελέσεως τοῦ φωτισματος μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου μετὰ τὴν γέννησιν. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.) κατὰ διασκευὴν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ μαγίστρου Ἀντιοχείας (10 αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Συμεὼν ἐβαπτίσθη ἐν Ἀντιοχείᾳ εἰς ἡλικίαν δύο ἐτῶν³⁾, καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίου (5 αἰ.) ὅτι παρέμεινε παιδίον ἐπὶ πέντε ἔτη ἀβάπτιστον⁴⁾ καὶ ἄλλο τέλος ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη⁵⁾.

Διὰ τὴν βάπτισιν τῶν νηπίων καθιερώθη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου ἡ ὁγδόη ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέρα ἥτοι μετὰ πάροδον ἑπτὰ ἡμερῶν. Συγχρόνως ὅμως ἐπεκράτει καὶ ἄλλη συνήθεια νὰ τελεῖται τὸ βάπτισμα τὴν τεσσαρακοστὴν, τὴν ἡμέραν δ' αὐτὴν ἐγένετο ἡ βάπτισις τῆς Ἐπιφανείας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλείου⁶⁾.

Εἰς τὸ ἔθος τοῦτο, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Φαίδ. Κουκουλές⁷⁾, στηριζόμενος ὁ Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς ἐθέσπισε διὰ τῆς 17ης Νεαρᾶς του, ὅπως τελεῖται τὸ βάπτισμα τὴν τεσσαρακοστὴν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου χωρὶς παρὰ τοῦτο ν' ἀποκρούη ἐν ἀνάγκῃ τὴν βάπτισιν τὴν ὁγδόην ἡμέραν⁸⁾.

Ἐκ τούτων περισσότερον διαδεδομένη εἰς τὸν λαὸν ἦτο πιθανώτατα ἡ συνήθεια τῆς βαπτίσεως τῇ ὁγδόῃ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ νηπίου⁹⁾, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἔτι τηρεῖται εἰς πολλοὺς τόπους¹⁰⁾.

1) *Θεοφίλου Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 464-65. Καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ὁμηριτῶν (ἔκδ. Vasiliev, ἐν Βυζ. Χρον. 14 (1909) σ. 39) λέγεται ὅτι μετὰ τὴν γέννησίν του «οὐ μετὰ πολὺ φωτισθέντος αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι Γρηγέντιον αὐτὸν ἐπωνόμασαν».

2) Εἰς κώδικας ἐκ τῆς τρίτης, ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, περιόδου περιέχοντας τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος φέρονται προθεσμία πρὸς τέλεσιν αὐτοῦ ἡ πέμπτη ἢ ἡ ἕκτη μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρα. (*Τριμπέλας*, Βάπτ., σ. 71).

3) *Migne*, 86, 2993 A - B. «Διετὲς δὲ γεγονὸς τὸ παιδίον... τὸ βάπτισμα δέχεται...».

4) *Anal. Boll.*, 32 (1913), 123.

5) Βίος ὁσίου Εὐφροσύνης. *Anal. Boll.* 2 (1883) 196, 27. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 47.

6) Βλ. παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 46. *Πολίτη*, ΓΣ., σ. 248. Πρβλ. καὶ Γ. Κ. *Σπυριδάκη*, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλησι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 14.

7) Ἐνθ' ἄν.

8) *Migne*, 107, 460. *Jus Graeco-rom.* (ἔκδ. Ἰ. Ζέπου καὶ Π. Ζέπου), τόμ. 3, 91. *Πάλλη-Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων. Τόμ. 4, Ἀθήναι 1854, σ. 9. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 46-47.

9) Βλ. *Πολίτην*, ΓΣ., σ. 248 καὶ *Κουκουλέν*, σ. 47.

10) Βλ. *Πολίτην*, ΛΣ., σ. 214. *Κουκουλέν*, σ. 47. Γ. Κ. *Σπυριδάκη*, Ἐνθ' ἄν., σ. 14.

Ἡ καθιέρωσις τῆς προθεσμίας ταύτης προέρχεται ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου¹⁾ καθ' ὃν μετὰ τὴν πάροδον ἑπταήμερου ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ, καθ' ὃ διάστημα χρόνου ἢ λεχὼ ἐθεωρεῖτο καθ' ἑξοχὴν ἀκαθάρτος, τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐγένετο ἢ περιτομὴ τοῦ ἀρτιγεννήτου παιδὸς καὶ ἐδίδετο καὶ τὸ ὄνομα εἰς αὐτόν²⁾· συμφώνως δὲ πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ὑπέστη καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν περιτομὴν τὴν ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του³⁾.

Πρὸ τῆς καθιερώσεως ὅμως τῆς ὀγδόης ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ βαπτίσματος, ἡ ἡμέρα αὕτη εἶχεν ὀρισθῆ δι' εἰδικὴν προβαπτιστικὴν τελετὴν «εἰς τὸ κατασφραγίσαι παιδίον λαμβάνον ὄνομα τῇ ὀγδῷ ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ»⁴⁾.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ἔθος τῆς κατὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν κατασφραγίσεως τοῦ βρέφους καὶ ὀνοματοθεσίας, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ, πλὴν τῆς ἐπιβολῆς τούτου κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, ὡς ἄνω, καὶ τὴν καθ' αὐτὸν περιτομὴν καὶ ὀνοματοθεσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, νομίζω ὅτι ἐξεχριστιάνισε προσέτι καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ἔθιμα καθαρμοῦ τοῦ νηπίου καὶ ὀνοματοθεσίας εἰς αὐτὸ κατὰ εἰδικὰς τελετάς, ὡς τὰ Ἀμφιδρόμια τελούμενα ἐν Ἀθήναις κατὰ διαφόρους ἡμέρας, τὴν ἐβδόμην, ὀγδόην καὶ δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς⁵⁾ καὶ τὰ Nominalia παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, καθ' ἃ, ἑορταζόμενα τὴν ὀγδόην διὰ τὰ θήλα καὶ τὴν ἐνάτην ἡμέραν διὰ τὰ ἄρρενα, ἐτίθετο εἰς τὸ ἀρτιγέννητον τὸ ὄνομα καὶ συγχρόνως διὰ τῆς τελετῆς ταύτης ἐκαθαίρετο τοῦτο ἐκ τοῦ μολυσμοῦ τοῦ τοκετοῦ⁶⁾.

Ἡ καθιέρωσις παραλλήλως καὶ τῆς συνηθείας τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεσσαρακονθήμερου τῆς λοχείας, πιστεύω ὅτι ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἤδη ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος πίστιν περὶ τοῦ ἀκαθάρτου τῆς λεχοῦς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα καθ' ὃ ἐλαμβάνοντο, ὡς καὶ σήμερον, μέτρα προστασίας αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους ἀπὸ κακοποιοῦ δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ λαῷ ἔθος τὸ βαπτισθὲν παιδίον, ἐπαναφερόμενον ἐκ τοῦ

1) *Τρημπέλας*, Βάπτ. σ. 6-7. *Κουκουλές*, σ. 47.

2) *Λευιτ.* 12.

3) *Λουκ.* Β', 21.

4) *Βλ. παρὰ Τρημπέλας*, Βάπτ., σελ. 5, 7 κ.ἑξ.

5) *Ernst Samter*, Familienfeste der Griechen und Römer, Berlin 1901, σελ. 59 κ.ἑξ. *Martin Nilsson*, Griechische Feste von religiösen Bedeutung, mit Ausschluss der Attischen. Leipzig 1906, σ. 115-116. *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 214 καὶ ΓΣ., σ. 245-246 ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

6) *Τερτυλλ.*, de idol 16. *Πλουτ.* Ρωμαϊκὰ 102 *Macrob.*, Sat. I. 16, 36. *βλ. καὶ παρὰ Ernst Samter*, Ἐνθ' ἄν., σ. 62. *Hugo Blümner*, Die römischen Privataltertümer München, 1911, σ. 304.

ναοῦ εἰς τὸν οἶκον, ἔπρεπε νὰ παραδοθῆ εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρός του¹⁾, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ τοκετοῦ τεσσαρακονθήμερον ἦτο ἀπηγορευμένη ὡς ἀκάθαρτος, διὰ τοῦτο μᾶλλον θὰ ἐθεωρήθη ὀρθὸν νὰ τελῆται ὁ βαπτισμὸς μετὰ τὴν τεσσαρακοστήν, ὅτε ἡ μήτηρ εἶχε πλέον καθαρθῆ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁾.

Ἡ βάπτισις ἐγίνετο κατὰ κανόνα εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὅπου μετεφέρετο τὸ βρέφος³⁾ καὶ μάλιστα εἰς ἰδιαίτερον αὐτοῦ χῶρον, τὸ *φωτιστήριον*⁴⁾ ἢ *βαπτιστήριον*⁵⁾. Παρὰ τὸ *βαπτίζω* καὶ *βάπτισμα*, ἐν χρήσει ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀπαντᾷ παραλλήλως ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, καὶ τὸ *φωτίζω* καὶ *φωτισμα*⁶⁾. Ὁ ὑποδεχόμενος ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τὸν φωτιζόμενον, ὡς ἀναδεχόμενος αὐτὸν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἐλέγετο κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας *ἀνάδοχος*⁷⁾,

¹⁾ Βλ. κατωτέρω, σ. 124.

²⁾ Ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς ἐν τῇ 17ῃ Νεαρχῆ του (Jus Graeco-rom. ἔκδ. Ἰω. Ζέπου καὶ Παν. Ζέπου, τόμ. Α', 1931, σ. 76) ὀρίζων περὶ τελέσεως τοῦ βαπτισμοῦ μετὰ τὴν τεσσαρακοστήν, δικαιολογεῖ τὴν διάταξιν ταύτην συμφώνως πρὸς ἀρχαίαν διδασκαλίαν περὶ τῆς διαμορφώσεως μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ ἐμβρύου ἐν τῷ μητρικῷ κόλπῳ καὶ τῆς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ βρέφους ἀναπτύξεώς του κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο, τεσσαρακονθήμερον, διάστημα.

³⁾ *Mārkos διάκονος*, σ. 39 (κεφ. 47) «Βαπτισθέντος τοῦ νέου Θεοδοσίου καὶ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὸ παλάτιον» καὶ σ. 40 (κεφ. 48) «Ἔστημεν δὲ ἡμεῖς εἰς τὸ πρόθυρον τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας... καὶ ὡς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος».—Βίος ὁσίου Θεοδώρου Συκεώτου (Θεοφ. Ἰωάννου, Ἔνθ' ἀν., σ. 364-5) «ὀλίγων ἡμερῶν διαγενομένων (= μετὰ τὴν γέννησιν), ὡς ἔθος ἐστὶν τοῖς Χριστιανοῖς, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίᾳ καὶ προσήνεγκε τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἐβάπτισαν αὐτόν». Βλ. καὶ: Βίον Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, *Migne*, 41, 32 c-d. Βίον ἀγ. Γρηγγελτίου (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909, 39) καὶ *Κουκουλέν*, σ. 47-48.

⁴⁾ Βίος Ἐπιφανίου, Ἔνθ' ἀν., στ. 32 c-d-33 A «Μετὰ οὖν τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰσῆλθεν ὁ Ἐπίσκοπος ἐν τῷ φωτιστηρίῳ καὶ ἐκέλευσεν εἰσελθεῖν Ἐπιφάνιον καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφήν, καὶ Λουκιανόν, ὃς καὶ πατὴρ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἀγίου φωτισματος· ὁ δὲ ἐπίσκοπος διδάξας αὐτοὺς τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν ἐβάπτισεν αὐτούς...» βλ. ἐνταῦθα καὶ στ. 88 c-d. καὶ Ἰω. Μόσχου, Λεμων, *Migne*, 87, 3100 B. Βλ. ἐκτενέστερον: *H. Leclercq*, *Baptistère ἐν F. Cabrol*, *Dictionn. d'Archeol. Chrèr. et de Liturgie*, τόμ. II 1, Paris, 1910, σελ. 386-390 καὶ *Π. Τρεμπέλα*, Βάπτ., σ. 35.

⁵⁾ Βλ. *H. Leclercq*, Ἔνθ' ἀν. καὶ *Π. Τρεμπέλα*, Βάπτ., σελ. 12, 32, 35.

⁶⁾ Κανόνες 45-48 τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (*Πάλλη-Ποιτῆ*, Σύνταγμα, τόμ. 3, Αθ. 1853, σ. 214-215). *Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ*, Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, *Migne*, 36, 356. *Mārkos διάκονος*, σ. 39 (κεφ. 47). Βίος τῆς μακαρίας Μάρθας μητρός τοῦ ἀγίου Συμεῶν τοῦ ἀγωνισαμένου... ἐν τῷ Θαυμαστῷ ὄρει (6 αἰ.), AS Maii, τόμ. 5, 400 F. Βίος ἀγ. Γρηγγελτίου (6 αἰ.) (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909, 39). Βίος Ἐπιφανίου, ἔνθ' ἀν. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σημ. 4 καὶ *Κουκουλέν*, σ. 49. *Τρεμπέλαν*, Βάπτ., σ. 35 καὶ 45.

⁷⁾ Μαρτύριον τῆς ἀγίας Δόμνης (3 αἰ.), *Κλέοπα* (Κουκλίδου), Βίοι Παλαιστ. ἀγίων¹ ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σ. 61 (κεφ. 4). Βίος ἀγ. Νικολάου, *Anrich*, I, σ. 34, στ. 1 κ.εξ. Βίος

ἀργότερον δὲ ὅτε καθιερώθη ὁ νηπιοβαπτισμὸς ἐκαλεῖτο οὗτος καὶ *σύντεκνος*¹⁾, ἢ δὲ *πρᾶξις ἀναδοχῆ*²⁾ καὶ *συντεκνία*³⁾).

Ὁ θεσμὸς τοῦ ἀναδόχου κατὰ τὴν βάπτισιν εἰσήχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος⁴⁾, ὅτε ἀκόμη οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐβαπτίζοντο ἐνήλικες μετὰ προηγουμένην κατήχησιν αὐτῶν. Ἔργον τότε τοῦ ἀναδόχου ἦτο ἡ περιβολὴ τοῦ νεοφωτιστοῦ διὰ τῶν ἐμφωτειῶν ἐσθῆτων⁵⁾. Ὡς δ' ἀνάδοχοι ἐκ τῆς κολυμβήθρας ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἄνδρες ἢ γυναῖκες⁶⁾ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἡδὴ περίοδον καὶ κληρικαί. Οὕτως ἐγένοντο ἀνάδοχοι τοῦ ἁγίου Γρηγεντίου (6 αἰ.) κατὰ τὸν βαπτισμὸν τοῦ «ἱερεῖς καὶ λευῖται»⁷⁾. Ὁ πατριάρχης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων (7 αἰ.) ἐγένετο σύντεκνος, ἦτοι ἀνεδέχθη ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸ τέκνον πατρικίου τινὸς⁸⁾ καὶ ἀργότερον, τὸν 9 αἰ., ἀναφέρεται ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τινὰ τὰ γεννώμενα παρ' αὐτοῦ τέκνα ἀπέθνησκον, ὁ ὅσιος Νικόλαος, παρακληθεὶς ὑπὸ τούτου, ἀνεδέχθη ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸ ἄρτι γεννηθέν, ἵνα οὕτως στερεωθῇ τοῦτο ἐν τῇ ζωῇ⁹⁾).

ἁγίου Γρηγεντίου (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909, 39. Βίος ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), *Migne*, 105, 492 c.

¹⁾ *Λεοντίου ἐπισκόπου Νεαπόλεως* Κύπρου, Βίος ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος (ἐκδ. Gelzer) σ. 25, στ. 13. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων τοσοῦτον εἶχε συνδεθῆ μετὰ τινος πατρικίου «ὡς καὶ σύντεκνον γενέσθαι αὐτὸν (τὸν Ἰωάννην) τοῦ πολλὰς εἰρημένου πατρικίου». — Βίος Μιχαὴλ τοῦ Συγκέλλου (9 αἰ.), *Μ. Γσδεών*, Βυζαντινὸν Ἐορτολόγιον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 237 α.—Τοῦ ὁσίου... Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου, Ἐπιστολαί, *Migne*, 99, 961 c. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 53.

²⁾ Βίος ὁσίου Νικολάου ἡγουμένου τῶν Στουδίου (9 αἰ.), *Migne*, 105, 917 Α. «Τὴν ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ θείου βαπτίσματος παρεκάλουν ἀναδοχὴν τούτους δωρήσασθαι».

³⁾ Τοῦ ὁσίου Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου, Ἐπιστολαί, *Migne*, 99, 941 Α. «Οὐ σχοίης μετὰ κοσμικῶν ἀδελφοποιίας καὶ συντεκνίας». — *Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος* (περὶ τὸ ἔτος 801), Ἐπιστολὴ πρὸς τινὰ μοναχὸν Θεοδόσιον... ἐν Κορίνθῳ... *Migne*, 100, 1064 Α.

⁴⁾ *Κ. Πάλλη*, Περὶ τῶν ἀναδόχων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπετ. Πανεπ. Δ' (1907 - 1908), 162. Πρβλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 53.

⁵⁾ *Τρεμπέλας*, Βάπτ., σ. 15 καὶ σ. 41.

⁶⁾ Βίος Ἐπιφανίου ἐπισκ. Κωνσταντίας Κύπρου, *Migne* 41,32 c-D-33A. «καὶ Λουκιανὸν ὃς καὶ πατὴρ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἁγίου φωτισματος... καὶ Βερνίκην τὴν ἁγίαν παρθένον, ἣτις ἐγένετο μήτηρ τῆς ἀδελφῆς Ἐπιφανίου...» Βλ. καὶ *Τρεμπέλαν*, σελ. 15, 41. *Κουκουλέν*, σ. 55 - 56.

⁷⁾ Βυζ. χρον. 14 (1909) 39 «γεγόνασι γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται ἀνάδοχοι αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ ἠφράνθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πανδημί, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀγαπίου τούτους ξενίσαντος».

⁸⁾ Βλ. ἄνωτ., σημ. 1.

⁹⁾ Βίος τοῦ ὁσίου ὁμολογητοῦ Νικολάου ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Στουδίου, *Migne*, 105, 916 D - 917 Α.

Τὸ σκεῦος ὅπου τὸ ὕδωρ τῆς βαπτίσεως, ἐλέγετο ἤδη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα¹⁾ καὶ σήμερον ἐτι πολλαχοῦ, *κολυμβήθρα*, ὃ δὲ βαπτισθεὶς ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων *νεοφώτιστος*²⁾ καὶ ἀργότερον *νεόφωτος*³⁾).

Οἱ βαπτιζόμενοι μετὰ τὴν ἀναδοχὴν αὐτῶν ἐκ τῆς κολυμβήθρας περιεβάλλοντο «τὴν ἐμφώτειον»⁴⁾ ἢ τὴν «νεοφώτιστον ἐσθῆτα»⁵⁾ ἢ ἄλλως «τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος»⁶⁾ ἢ «τὰ νεοφωτιστικὰ ἐνδύματα»⁷⁾ διὰ τὰ ὁποῖα, χρώματος λευκοῦ, οἱ φωτιζόμενοι ἐχαρκτηρίζοντο «*λευκοφοροῦντες*»⁸⁾.

Τὴν ἐμφώτειον ταύτην λευκὴν στολὴν ἔφερον ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὸν βαπτισμὸν οἱ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἰς ὄριμον ἡλικίαν βαπτιζόμενοι, μεθ' ἣν κατὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν τὴν ἀπέθετον⁹⁾· οὕτω δὲ καὶ ἡ ἁγία Πελαγία ἐν Ἀντιοχείᾳ «ἐπιφωσκούσης τῆς ὀγδῆς ἡμέρας, ἣτις ὑπῆρχεν Κυριακὴ ἀποδύεται μὲν ἦν ἐφόρει στολὴν τοῦ βαπτίσματος...»¹⁰⁾. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου ἀναφέρεται ὅτι «μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτοὺς ἐποίησεν

¹⁾ Βλ. *Fr. - J. Dölger ἐν Antike u. Christentum II* (1930) 74. Καὶ εἰς τοὺς βίους κατόπιν τοῦ Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου (5 αἰ.), *Migne*, 41, 88 c - d λέγεται: «εἰδῆται δὲ Ἐπιφάνιος ἕως ταραχθῆ τὸ ὕδωρ μηδένα ἐμβαλεῖν εἰς κολυμβήθραν» καὶ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως († 877) (*Migne*, 105, 492 c) «καὶ ἀνάδοχον αὐτὸν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας...». Βλ. καὶ Ἰγνατίου μητροπολίτου Σηλυβρίας (14 αἰ.), βίος Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, *Θεοφ. Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, 1884, σ. 185.

²⁾ Τὸν ὄρον «νεοφώτιστος» ἀναφέρει ἤδη ὁ Τερτυλλιανὸς (3 αἰ.), *De bapt.* 19. Βλ. καὶ *Τρεμπέλια*, Βάπτ., σ. 56. *Her. Usener*, *Legenden der heiligen Pelagia*, Bonn 1879, σ. 11, στ. 19 (ἐν Ἀντιοχείᾳ 4ος αἰ.).—*Μάρκος διάκονος*, σ. 40, στ. 1 ἐξ. (κεφ. 48) «εἰς τὸν βαστάζοντα νεοφώτιστον (παιδίον)» ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν 5 αἰ.—*Ἰω. Μόσχου*, *Λειμών*, *Migne* 87, 3100 B (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 7 αἰ.).

³⁾ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ ἐλεήμονος (8 αἰ.) (ἔκδ. Μ. - Η. Fourmy et M. Leroy), *Byzantion* 9 (1934) 163, στ. 28 κ. ἐξ.

⁴⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 51 σημ. 4. *Τρεμπέλιαν*, Βάπτ., σ. 41.

⁵⁾ Βίος ἁγ. Ἐπιφανίου, Ἐνθ' ἄν., σελ. 88 c - d.

⁶⁾ *Her. Usener*, Ἐνθ' ἄν., σ. 13, στ. 10 κ. ἐξ. (ἐν Ἀντιοχείᾳ).

⁷⁾ *Ἰω. Μόσχου*, *Λειμών*, *Migne*, 87, 3100 B. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν 6 αἰῶνα. «Ἐνδύσαντες αὐτὴν τὰ νεοφωτιστικὰ ἐνδύματα καὶ λευκοφοροῦσα εἰσηλθεν... Οἱ οὖν γειτονες ἰδόντες αὐτὴν λευκοφοροῦσαν εἶπον αὐτῇ. Τίς σὲ ἐβάπτισεν;».

⁸⁾ Βλ. ἀνωτ. σημ. 7. Καὶ ὁ ἐπὶ Λύρηλιανοῦ μαρτυρήσας ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας Πορφύριος, βαπτισθεὶς «ἐνεδύσατο στολὴν λευκὴν», (*Anat. Boll.* 29 (1910) 271). Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 51, *Τρεμπέλιαν*, Βάπτ., σελ. 41, 56, 58 κ. ἐξ.

⁹⁾ *Τρεμπέλιαν*, σ. 56.

¹⁰⁾ *Her. Usener*, Ἐνθ' ἄν., σ. 13, στ. 10 κ. ἐξ.

Ἐπιφάνιος τὰς ζ' ἡμέρας μετ' αὐτῶν διδάσκων αὐτοῦς. Καὶ μετὰ τὸ ἀλλάξει αὐτοὺς τὰς νεοφωτιστοὺς ἐσθῆτας, εἶπεν Ἐπιφάνιος...¹⁾).

Τὸ λευκὸν χρῶμα τοῦ ἔμφωτειοῦ ἐνδύματος συνεβόλιζε, τὸ μὲν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ, τὸ δὲ καὶ ὡς σύμβολον τῆς χαρᾶς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, τὴν ψυχικὴν ἀναγέννησιν τοῦ φωτιζομένου διὰ τῆς καθάρσεώς του διὰ τοῦ βαπτίσματος²⁾, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ τοῦ φωτισθέντος ἐπὶ τῇ εἰσελεύσει του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ μετέχοντες ἢ ἄλλως παρακολουθοῦντες τὴν βάπτισιν φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἔλευκοφόρου. Πιστεύω ὅτι ὁ Μᾶρκος διάκονος (5 αἰ.), εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Πορφυρίου, ἀποδίδει μᾶλλον λαϊκὸν ἔθος, ἀναφέρων ὅτι, κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' (τῷ 400) καὶ τὴν συνοδίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ παλάτιον, οἱ μετέχοντες εἰς αὐτὴν «ἐλευκοφόρου ὡς νομίζεσθαι τὸ πλῆθος ὑπὸ χιόνος πεπληρωσθαι. Προηγούντο δὲ πατρίκιοι, ἰλλούστριοι καὶ πᾶσα ἀξία μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων πάντες κηροὺς βαστάζοντες ὡς νομίζεσθαι ἐν τῇ γῆ ἄστρα φαίνεσθαι»³⁾).

Ἡ κηραψία κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐν πομπῇ ἐπάνοδον τοῦ βαπτισθέντος, ἐνταῦθα περισσότερον πρὸς ἐκδήλωσιν τιμῆς, στηρίζεται εἰς καθιερωμένην χριστιανικὴν συνήθειαν, ἣ ὅποια μὲ λαϊκὸν ἔτι περιεχόμενον, ὡς παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς Φαίδων Κουκουλές, συνεχίζεται πολλαχοῦ μέχρι τῆς σήμερον⁴⁾.

Τὸ ἔθος τῆς λαμπαδηφορίας, καθιερωμένον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν γαμήλιον πομπὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ⁵⁾ καὶ υἱοθετηθὲν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας⁶⁾, ἐπεξετάθη ἀκολούθως παρ' αὐτῆς καὶ εἰς τὴν τελετὴν τῆς βαπτίσεως μὲ τὴν συμβολικὴν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας σημασίαν τοῦ πυρός, ὡς ὀδηγοῦντος ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ βίου πρὸς τὸ ἀληθινὸν φῶς⁷⁾.

Τὸ οὕτως ὑπὸ ἱεροπρεπῆ πομπὴν ἐπαναφερόμενον ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν οἰκίαν νεοφώτιστον παιδίον, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (5 αἰ.) περὶ τῆς βαπτίσεως τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β', παρεδίδετο εἰς τὴν

¹⁾ *Migne*, 41, 33 A.

²⁾ *Κουκουλές*, σ. 51. *Τρομπέλας*, Βάπτ., σ. 41.

³⁾ *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 39.

⁴⁾ *Κουκουλές*, σ. 61-62.

⁵⁾ Βλ. *Charles Picard*, *La vie privée dans la Grèce classique*, Paris 1930, σ. 38. Πρβλ. καὶ *Adolf Furtwängler*, *La collection Sabouloff*, Berlin 1883-87, Tom. I, Planches 58 καὶ 59. *H. Blümner*, *Die römischen Privataltertümer*, München 1911, σ. 358. *Φαίδωνος Κουκουλέ*, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός*, τόμ. 4, ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 180. *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, *Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν*. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950) σ. 141-144.

⁶⁾ Βλ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, Ἐνθ. ἀν.

μητέρα αὐτοῦ ¹⁾, ὡς καὶ σήμερον ²⁾, εἶτα δὲ ἐπηκολούθει συμπόσιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν γονέων τοῦ βαπτισθέντος ³⁾).

Περὶ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ βαπτισθέντος ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὰς χεῖρας τῆς, παρετήρησεν ὁ Ernst Samter ⁴⁾ ὅτι αὕτη ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ παιδὸς εἰς τὴν οἰκογένειαν· ἡ εἰσαγωγή αὕτη ἐγένετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τῆς κατὰ τὰ Ἀμφιδρόμια τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν περιφορᾶς τοῦ βρέφους περὶ τὴν ἑστίαν.

Γ. ΓΑΜΟΣ

α) Ἀντιλήψεις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ γάμου

Ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου ἐτιμᾶτο καὶ συνιστάτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλων ὡσαύτως λαῶν, ὡς βασικὸς παράγων διὰ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἰσορροπίαν, πρὸς δέ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, καὶ διὰ τὴν δημογραφικὴν τῆς Πολιτείας συντήρησιν διὰ τῆς ἐκ τοῦ γάμου παιδοποιίας ⁵⁾).

Εἰς τὴν διάδοχον τῆς ἀρχαίας, τὴν μεσαιωνικὴν (βυζαντινὴν) κοινωνίαν, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ καταδικάζεται ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς ὁ γάμος, ἐξαίρεται παραλλήλως παρ' αὐτῆς καὶ ἡ ἀποφυγὴ τούτου καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν παραμονὴ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ εἰς ἀγαμίαν, καθ' ὅσον αὕτη, ἀπαλλάττουσα τὸν ἄνθρωπον τῶν ὑλικῶν σκέψεων καὶ φροντίδων, ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἀσκησιν τοῦ κανόνος τῆς ἠθικῆς του τελειώσεως, ὥστε ν' ἀποβῇ πρότυπον χριστιανοῦ.

Διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἐπιζητεῖται οὕτως εἰδικώτερον ἢ ἐν τῇ θρησκείᾳ διὰ τῆς ἀγαμίας σωματικῆ ἀγνεία τοῦ ἀτόμου, ἧς αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπαντοῦν ἤδη εἰς τὴν ἀγίαν Γραφὴν ⁶⁾).

¹⁾ *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 41, στ. 1 ἐξ. (κεφ. 49) «Εἰσελθόντος δὲ τοῦ παιδίου ἐν τῷ παλατίῳ ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ δέσποινα καὶ ἐδέξατο καὶ κατεφίλησεν καὶ βαστάζουσα αὐτὸ ἤσπαστο καὶ τὸν βασιλέα εἰποῦσα...».

²⁾ Βλ. *Μέγαν*, σ. 42B.

³⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 121, σημ. 7.

⁴⁾ Familienfeste, Ἐνθ' ἀν., σ. 60-61 καὶ 63.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 104 καὶ *Χαρ.* Ἱ. *Βουλοδῆμον*, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1903, σελ. 2 κέξ. (ἐνθα ἀναγράφονται αἱ σχετικαὶ πηγαί).

⁶⁾ Ματθ. ιθ', 11-12 «εἰσὶν εὐνοῦχοι οὔτινες εὐνόησαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Παύλου πρὸς Κορινθ. 1, 7, 8-9 «Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ, εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦνται, γαμησάτωσαν».

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες παρουσιάζονται ἤδη ἀπὸ τοῦ 2^{ου} αἰῶνος ὑμνοῦντες τὴν σωματικὴν παρθενίαν¹⁾. Ὁ Ἀθηναγόρας, Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν (κεφ. 33) λέγει: «Εὐροῖς δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγεηροσκοντας ἀγάμους ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον συνέσεσθαι τῷ Θεῷ· εἰ δὲ τὸ ἐν παρθενίᾳ καὶ ἐν εὐνουχίᾳ μᾶλλον παρίστησι Θεῷ...»²⁾.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (150-211) ἐγκρίνει ἐπίσης καὶ σέβεται τὴν ἀγαμίαν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ καταδικάζῃ τὸν γάμον, ὃν ἀναγνωρίζει θεσμὸν συστατικὸν τῆς κοινωνίας³⁾.

Ὁ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀκμάσας Μεθόδιος, εἰς τὸ ἔργον του περὶ ἀγνείας «Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας»⁴⁾, τὸ ὁποῖον ἔγραψε κατὰ πρότυπον τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, ἐξαίρει ὡσαύτως καὶ ὑμνεῖ τὴν παρθενίαν.

Μετ' αὐτοὺς ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, ὅστις πιθανώτατα εἶχεν ἐνστερνισθῆ τὰς ἀντιλήψεις ταύτας περὶ ἀγαμίας ἐκ τῶν σχέσεών του μὲ τὸν Μέγαν Ἀντώνιον, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνασκηθῆ εἰς τὴν ἔρημον⁵⁾, εἰς τὸν λόγον του περὶ παρθενίας ἤτοι περὶ ἀσκήσεως ἐπαινεῖ τὴν παρθενίαν καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον τῆς μοναχῆς. «Ἡ γυνὴ ἢ ἄγαμος» λέγει «μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ...⁶⁾, ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, νυμφίος αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν. ἡ γὰρ ἀρμοσομένη ἀνδρὶ φθαρτῷ τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ποιεῖ»⁷⁾. Ὁ ὀλίγον ἀργότερον κατὰ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀκμάσας Μέγας Βασίλειος εἰς

καὶ κατωτέρω εἰς τὸ ἐδάφ. 39 τονίζει ἔτι ὁ Παῦλος ὅτι ἡ χήρα γυνὴ, ἐὰν δὲν ὑπανδρευθῆ «μακαριώτερα ἐστίν». Κατ' αὐτοὺς μάλιστα τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους ἀναφέρονται, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος (Ἐκκλησ. Ἱστορ. III, 31, ἐκδ. Ed. Schwarz, τόμ. II, σ. 264, στ. 15), τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου «δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι».

¹⁾ Βλ. διὰ μακρῶν τὰς εἰδικὰς πραγματείας περὶ τοῦ θέματος τούτου: *J. Wilpert, Die Gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche, Freiburg 1892. Hugo Koch, Virgines Christi, Leipzig 1907, σ. 61-111 (Die Gelübde der Gottgeweihten Jungfrauen in der ersten drei Jahrhunderten), (Texte u. Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur, XXXI, 2, 1907).*

²⁾ Βλ. εἰς τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ *J. Geffcken, Zwei griechische Apologeten, Leipzig u. Berlin 1907, σ. 152, στ. 8 κ.ἐξ.*

³⁾ Παιδαγ. II, 10. (ἐκδ. Otto Stählin, σ. 211, στ. 29 κ.ἐξ.).

⁴⁾ *Migne, 18, 27 κ.ἐξ.*

⁵⁾ Βλ. *Δημ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθῆναι 1930 σ. 234 καὶ 247. Ἀνδρ. Φυντράκη, Τὰ ἰδεώδη τοῦ μοναχικοῦ βίου, Ἐν Ἀθήναις 1945, σ. 7.*

⁶⁾ Τὸ κείμενον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους I, 7, 32-35.

⁷⁾ *Migne, 28, 253 § 2.*

τὸ ἔργον τοῦ «περὶ τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας» θεωρεῖ τὴν παρθενεύουσαν «νύμφην Χριστοῦ» ἢ «νυμφευθεῖσαν τὸν Χριστόν», εἰς αὐτὸν ἀφιερώνουσαν τὴν παρθενίαν της¹⁾. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἰς τὰ ἠθικὰ ἔπη του δέχεται τὸν γάμον ὡς ἔννομον θεσμόν ἐν τῇ κοινωσίᾳ, παρατηρεῖ ὅμως ὅτι ὑπηρετεῖ εἰς σαρκικὰς καὶ ὕλικὰς φροντίδας²⁾ καὶ τούτου ἕνεκα συνιστᾷ εἰς τὴν ἀληθῆ χριστιανὴν παρθένον τὴν ἀγαμίαν καὶ ἐξυμνεῖ οὕτω τὴν σωματικὴν ἀγνεῖαν³⁾, ἢ ὁποῖα ἀπετέλει ἤδη τότε ἀπαραίτητον ὄρον διὰ τὴν προσέλευσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἰς τὸν μοναχισμόν.

Τὴν παρθενίαν ἐξαίρει ὡσαύτως καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅστις εἰς τὸ ἐγκώμιόν του εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομάρτυρα καὶ ἀπόστολον Θέκλαν ἐξυψῶν τὴν ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον διάγουσαν ἐπιφέρει: «οὐ γὰρ ἴσον παρθενευομένης καὶ πορνευομένης φθορά· οὐκ ἴσον ἰδιώτιδος καὶ βασιλίδος φθορά· οὐκ ἴσον σκεύους ἱερατικοῦ καὶ ἀγοραίου κλοπῆ· σκεῦος γὰρ ἱερατικὸν ἢ παρθένος»⁴⁾.

Εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Αὐξεντίου (5 αἰ.) κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ διασκευὴν λέγεται περὶ τῶν παρθενευσῶν ὅτι: «εἰκόνας γὰρ Θεοῦ αἱ παρθένοι εἰσίν, αὐτὸν ἐν ταῖς ἐννοίαις ἔχουσαι γεγραμμένον»⁵⁾.

¹⁾ *Migne*, 30, 669 - 810.

²⁾ «Ἐννομον ἔσθ' ὁ γάμος καὶ τίμιον· ἀλλ' ἔτι σαρκὸς» *Migne*, 90 ιε', στ. 13. «Γάμος μέριμνα συζύγου καὶ φιλάτων· τῇ παρθενίᾳ Χριστὸς» *Migne*, 37, 644, στ. 6.

³⁾ «Ἄγνευε πᾶσι, παρθένε, Χριστῷ μόνῳ νύμφη. | κράτει τὸ κάλλος ἐσφραγισμένον». Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, εἰς σωφροσύνην *Migne*, 37, 645, στ. 27. Ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρὸς παρθένας παραινετικὸν (*Migne*, 37, 632 - 640) λέγει:

«Αἰνεῖσθω σοι καὶ γάμος, πρὸ γάμου δ' ἀφθορία·
γάμος συγγνώμη πάθους, ἀγνεῖα δὲ λαμπότης (στ. 634, στ. 19 - 20).
«Ὅτ' ἦν νόμος καὶ σκιαὶ καὶ πρόσκαιροι λατρεῖαι,
τότ' εἶχε τὰ πρῶτα καὶ γάμος, ὡς ἔτι νηπιώδης.
Ἄλλ' ὅτε ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἐξέλαμψεν ἀγνεῖα (στ. 635, στ. 27 - 29).
«Ἐχεις φάρμακα πολλὰ τῆς σεμνῆς παρθενίας·
Θεοῦ σε, φόβος πηγνύτω, νηστεία σε κενούτω,
ἀγρυπνία, προσευχαί, δάκρυα, χαμευνία» (στ. 636, στ. 38 - 40) κ.ά.

⁴⁾ *Migne*, 50, 748. Βλ. καὶ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίον ὁσίου Αὐξεντίου, *Migne*, 114, 1433 c. Ἀντίστοιχον ἰδεῖν ἐκφράζει καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος λέγων περὶ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ὅτι εἶναι ναοὶ τοῦ Θεοῦ «καὶ διὰ τοῦτο ναοὶ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου εἰσὶ πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οἰκεῖ ἢ μία Θεότης...» (*Migne*, 29, 761. Α). Καὶ ὁ Ἰω. Χρυσόστομος ἐπόμενος εἰς τὴν ἰδεῖν αὐτὴν λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ φιλήματος· «ἔστι δὲ καὶ ἕτερος μυστικὸς λόγος τοῦ φιλήματος τούτου, ναοὺς ἡμᾶς ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φιλοῦντες οὖν ἀλλήλων τὰ στόματα, τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ φιλοῦμεν». ('Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia graeca sacra*, Πετροῦπολις 1909, σ. 175, στ. 1 ἐξ.).

⁵⁾ *Migne*, 114, 1433 c.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς παρθένου, καθιερωμένης εἰς τὸν Χριστὸν καὶ θεωρουμένης σκεύους ἱεροῦ καὶ εἰκότος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, εὐρύτατα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας διαδεδομένη, ἀνήχθη ἀργότερον εἰς κανόνα δικαίου διὰ τῆς εἰσαγωγῆς της εἰς τὸν *Πρόχειρον Νόμον*, δημοσιευθέντα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 870--879, ἔνθα (τίτλ. 39, 62) δρίζεται: «Οἱ ταῖς μοναζούσαις ἢ ταῖς διακονίσσαις ἢ ταῖς ἀσκηταῖς ἐνασελγαίνοντες, ὡς εἰς τὴν *νύμφην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν*¹⁾ ὑβρίζοντες, ρινοκοπέισθωσαν...»²⁾).

Διὰ τῆς σωματικῆς αὐτῆς ἀγνείας τῆς γυναικός, ἧς προϋπόθεσις ἡ ἀγαμία, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καθιέρωσε τὴν παρθένον εἰς τὸν Χριστόν, ὃν αὕτη ἀγγεύουσα ἀναλογίζεται ὡς νυμφίον αὐτῆς.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς παρθενίας καὶ ἀγνείας, ἡ ὁποία ὑπεστηρίχθη μετὰ θέρημης ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐπίσης εὐρέως γνωστὴ καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πάνθεον εἰς λατρευτικὰς δοξασίας περὶ θεαινῶν παρθένων, εἰς παρθένους ἀφιερωμένας εἰς τὸν Θεὸν καὶ τέλος εἰς λατρευτικὰς πράξεις³⁾).

Διὰ τῆς ὑπερεκτιμήσεως τοῦ ἀγάμου βίου ὡς πλέον τοῦ ἐγγάμου καταλλήλου

¹⁾ Πρὸς Ἐφεσ. 5, 22 - 25.

²⁾ Ἡ διάταξις αὕτη ἐπανελήφθη αὐτολεξεί καὶ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 879 καὶ 886 συνταχθεῖσαν *Ἐπαναγωγὴν* (40, 59). Περὶ τῆς ὑπὸ τῆς νομοθεσίας προβλεπομένης τιμωρίας τῶν ἀρπαζόντων ἢ διαφθειρόντων ἀσκήτριαν ἢ μονάστριαν ἢ διακόνισσαν, βλ. *Κουκουλίη*, σ. 101, σημ. 3 ἔνθα καὶ παράθεσις τῶν νομικῶν πηγῶν.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔξαரசις τῆς παρθενίας καὶ θεώρησις τῆς παρθένου, τῆς ἀνατεθειμένης τῷ Χριστῷ, νύμφης αὐτοῦ καὶ τῆς φθορᾶς αὐτῆς ὡς ὕβρεως πρὸς αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπεξετάθη ἀκολούθως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς πᾶσαν παρθένον, ὥστε καὶ σήμερον ἔτι ὁ λαὸς παραβάλλει τὴν παρθένον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω πιστεύεται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σητείας ἐν Κρήτῃ ὅτι «ὁποῖος χαλᾶ (=φθειρῆ) μιὰν κοπελλιὰ (=ἀνύπανδρον νεάνιδα) εἶναι σὰν νὰ χαλᾶ μιὰν Ἐκκλησίαν». Σχετικὸν εἶναι προσέτι καὶ τὸ λαϊκὸν γωμικὸν ἐκ τῆς Εὐβοίας «Καλύτερα νὰ γκρεμίσῃς Ἐκκλησίαν παρὰ νὰ γελάσῃς κορίτσι» (*Δημ. Λουκάτου*, Βελλερισμοί. Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Ἑλληνικά, Παράρτημα ἀρ. 4, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 442, 453 ἀρ. 4) καὶ τὸ ἐκ Κοτυώρων Πόντου «Κορίτσο ποὶ κατωκλαίει, ἐγκλεσίαν χαλάν» *Ξενοφ. Κ. Ἀκογλον (Ξένου Ξενίτα)*, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939, σ. 483, ἀριθ. 151, ὡς καὶ δημῶδες τέλος ᾄσμα ἐξ Ἰκαρίας
 «Ἀνευδρανίζω καὶ θωρῶ τέσσερα μαῦρα μάτια,
 τέσσαρα χεῖλην κόκκινα, δυὸ ἀγγελικὰ κορμάκια.
 Ἀνευδρανίζω καὶ θωρῶ μιὰν Ἐκκλησίαν χτισμένην
 μιὰν ἀγγελοκατέβατην ρόδα περιχυμένην».

(ΛΑ' ἀρ. 1170, σ. 27-28).

³⁾ Βλ. *Eugen Fehrle*, Die kultische Keuschheit im Altertum, Giessen 1910, σ. 3 κ.ἐξ., 42 κ.ἐξ., 162 κ.ἐξ.

πρὸς θεοσέβειαν ἢ Ἐκκλησία ἤσκει οὕτω προσηλυτισμὸν πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναφέρονται δὲ οὐχὶ ὀλίγαι περιπτώσεις νέων καὶ νεανίδων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἢ μικρὸν μετ' αὐτὸν ἐδραπέτευσαν ἢ ἐχώριζον κοινῇ συμφωνίᾳ καὶ κατέφευγον ἀμφοτέροι ἢ ὁ εἷς τούτων εἰς μοναστήρια ἢ εἰς ἐρήμους τόπους ὡς ἀναχωρηταί¹⁾.

Παρὰ τὴν ἐξύμνησιν τῆς σωματικῆς ἀγνείας, ἡ Ἐκκλησία, ἀντιμετωπίζουσα ἐν ταυτῷ καὶ τὸν φυσικὸν τῆς ζωῆς νόμον, ἐδέχετο συγχρόνως τὸν γάμον ὡς χρήσιμον θεσμόν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ τὴν πραγματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐν αὐτῇ σημασίαν του, καταπολεμοῦσα οὕτω τὸν ἐλεύθερον κοσμικὸν βίον καὶ τὴν ἐκ οὗτου ἠθικὴν διαφθοράν.

Ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὠμίλησαν περὶ τοῦ γάμου, ὡς θεσμοῦ πρὸς παιδοποιεῖαν μόνον, οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες²⁾: ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς ὁμιλίαν του περὶ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης λέγει τὰ ἑξῆς: «Οὐ γάμου σιγλιτεῖω τὴν φύσιν, πρόνοια γὰρ οὗτος τοῦ γένους κοινή· ἀλλὰ τῶν ἐν γάμῳ δημοσιεύω τὴν μέριμναν, μερίμνης σαρκικῆς οὐράνιον προτίθημι μέριμναν, κάλλιον καλοῦ προτιμῶ³⁾». Καὶ ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας τῆς ἐν Ἰσαυρίᾳ (5 αἰ.) εἰς τὸν βίον ὡσαύτως τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης, τονίζων τὴν ἠθικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασίαν τοῦ γάμου λέγει σχετικῶς ὅτι: ὁ γάμος δὲ οὗτος Θεοῦ φάρμακον καὶ βοήθεια τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων δεδωρημένος ὁμοῦ πορνείας τε ἀλεξιφάρμακον ὑπάρχει καὶ πηγὴ τις καὶ ἐπιρροὴ καὶ διαδοχὴ τοῦ κοινοῦ γένους... Καὶ ἀλλιστος ὄρος καὶ φύλαξ ἐννόμῳ μίξει τὰς παρανόμους ἡδονὰς καὶ μίξεις αἰεὶ κωλύων. Οὗτος καὶ τὸ γνήσιον ἀπὸ τῶν νόθων καὶ οὐκ εὖ γεγονότων διαιρεῖ καὶ γνώμων ἀκριβέστατός ἐστι τῆς εὐπαιδείας. Οὗτος καὶ τῶν γενῶν τῆς ἐπωνυμίας ἀκραιφνεῖς οἶδε φυλάττειν⁴⁾. Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπισκόπου ἐν Κύπρῳ (9 αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι δι' αὐτόν, ἡλικίας δέκα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐσκέφθησαν οἱ γονεῖς του «τὴν ἀκινδυνότεραν ὁδόν, ὡς ὤντο, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς φυλακὴν, εἰ καὶ δευτέραν πρὸς τὸ τῆς

¹⁾ Παιλαδίου, Λαυσ. Ἱστορία, *Migne*, 34, 1025 A (ἐν Αἰγύπτῳ). Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας Ἰσαυρίας (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 484 B ἐξ. (Ἰκόνιον). Συμμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Ἀβραμίου (6 αἰ.), *Migne*, 115, 4^ο, (Συρία). Βίος ὁσίου Μακαρίου τοῦ Ῥωμαίου /A. Vasiliev, *Anecd. Graeco-byzant.*, Mosquae 1893, σ. 150 α, 1 0 α. Βίος ὁσίου Θεοφάνους τῆς Σιγριανῆς (9 αἰ.) (Car. de Boor, *Theophanis Chronogr. τόμ. II*, Lipsiae 1885, σ. 28, στ. 9 ἐξ.). Βλ. καὶ εἰς *Κουκουλέν*, σ. 116.

²⁾ Ὁ Ἀθηναγόρας, κεφ. 33 (ἔκδ. J. Geffcken, ἔνθ' ἀν., σ. 152, στ. 3 κ.ἐξ.) λέγει ρητῶς: «γυναῖκα μὲν ἕκαστος ἡμῶν ἦν ἡγάγετο κατὰ τοὺς ὑφ' ἡμῶν θεθεϊμένους νόμους νομιζῶν καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι ..καὶ ἡμῖν μέτρον ἢ παιδοποιεῖα» κ.ἄ.

³⁾ *Migne*, 50,747.

⁴⁾ *Migne*, 85, 500 B, 509 C.

παρθενίας καλόν, νομίμω καθ' ὑπερβολὴν προσέθεντο γάμω»¹⁾). Χαρακτηριστικὴ ἔτι τῆς παλαιότητας διδασκαλίας ταύτης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λαὸν εἶναι ἢ κάτωθι πρὸς νέον συμβουλὴ: «σκέψη ἐν τῇ νεότητί σου καὶ ἴδης εἰ ἄρα δύνη παρθενεύειν χάριτι Κυρίου· εἰ δὲ οὐ δύνη, ἵνα εὐρήσῃς γυναῖον σεμνόν, ἀγαθόν καὶ ἐνάρετον καὶ βουλῇ τῶν γονέων, ἵνα ἄρῃς αὐτήν. Καὶ λοιπὸν οὔτε ἐκείνη οὔτε σὺ ἔξετε ἐξουσίαν τοῦ ἐτέρωθεν ρεμβεύεσθαι καὶ ὀφείλετε εἶναι ὡσπερ ζευγὸς τρυγόνων ἢ σεμνὰ καὶ τερπνὰ ἀδέλφια»²⁾).

Εἰς τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ὁ θεσμὸς τοῦ νομίμου γάμου χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς «τίμιος γάμος»³⁾ καὶ «ἐννομος» ἢ «νομίμος γάμος»⁴⁾, ἐξαιρέται δὲ ὁ δι' αὐτοῦ ἐπιδικώμενος ἠθικὸς σκοπὸς τῆς παιδοποιίας⁵⁾).

β') Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς πρὸ τοῦ γάμου.

Αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον διῆγον τὸν προγάμιον βίον τῶν θαλαμευόμεναι, ὅπως καὶ αἱ πρόγονοι αὐτῶν κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα⁶⁾ παραμενουσῶν δ' αὐτῶν ἐγκλεισμένων εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν καὶ ἀθεάτων παρὰ τοῦ ἔξω κόσμου μέχρι τοῦ γάμου τῶν, ὁ πατὴρ εἶχε τὴν φροντίδα, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις⁷⁾, τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν εἰς γάμον⁸⁾. Ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας (5 αἰ.), καίτοι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν παλαιότερον βίον τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης, φαίνεται ὅτι ἀποδίδει εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ βίον τῆς ἔθιμα τῆς Ἰσαυρίας, λέγων περὶ τῆς Θέκλης ὅτι διῆγεν ἐν Ἰκονίῳ θαλαμευομένη ἐν αὐστηρότητι, ὥστε νὰ εἶναι αὕτη ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν ὑπηρετῶν τοῦ πατρικοῦ τοῦ οἴκου⁹⁾).

¹⁾ Βίος ἁγίου Δημητρίου ἐπισκόπου Χυτρίδων Κύπρου (ἔκδ. *H. Gregoire*), *Byzant. Zeitschrift* 16 (1907) 222, στ. 164 κ.ἑξ.

²⁾ *Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως*, Βίος ὀσίου Ἀνδρέου σαλοῦ (10 αἰ.), *Migne*, 111, 765 c.

³⁾ Βίος ἁγίου Γρηγορίου (6 αἰ.) (ἔκδ. *A. Vasiliev*, *Βυζαντ. Χρον.* 14 (1909), 39.

⁴⁾ «Νομίμω καθ' ὑπερβολὴν προσέθεντο γάμω» Βίος ἁγ. Δημητρίου (9 αἰ.), Ἐνθ' ἄν., σ. 222, στ. 164 ἑξ.

⁵⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), *Migne*, 28, 1489 A. *Συμμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος ὀσίας Μελάνης τῆς ρωμαίας, *Migne*, 116, 753 B.

⁶⁾ *Χαρ. Ἱ. Βουλοδήμων*, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 12.

⁷⁾ Εὐριπ. Ἀνδρ. 987. Ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις: *H. Blümner*, *Die römischen Privatsaltertümer*, München 1911, σ. 344.

⁸⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 75.

⁹⁾ «Ὅτι μὲν κόρην οὖσαν, ἔτι δὲ καὶ θαλαμευομένην [καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς τῶν οἰ-

Ἡ θαλάμεισις αὕτη τῶν γυναικῶν κατὰ τὴν πρώτην βυζαντινὴν περίοδον, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς τοῦ βυζαντινοῦ βίου, φαίνεται ὅτι ἐτηρεῖτο κυρίως εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, τὰς μεγάλας πόλεις, θὰ ἦτο δὲ καὶ ἐκεῖ περιορισμένη εἰς τὸν κύκλον μόνον τῶν εὐρῶστων οικονομικῶς οἰκογενειῶν¹⁾. Ἐξ ἀντιθέτου εἰς τὴν οικονομικῶς ἀδύνατον τάξιν τῶν πολιτῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὁ περιορισμὸς τῆς γυναικὸς ἐν τῷ οἴκῳ δὲν θὰ ἦτο πάντοτε δυνατός. Ἐνδεικτικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος (8 αἰ.) ἐκ Παφλαγονίας: «Κύριοί μου, ἡμεῖς εἰ καὶ πτωχοὶ ὑπάρχομεν, ἀλλ' οὖν αἱ θυγατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἐξήλθοσαν ἐκ τοῦ κουβουκλίου αὐτῶν, ὡς δὲ κελεύετε, οἱ ἐμοὶ δεσπότηται, εἰσέλθετε εἰς τὸ κουβούκλιον καὶ θεάσασθε αὐτάς»²⁾.

Κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν βυζαντινὴν περίοδον ἐξαίρεται ἐπίσης ὡς προσὸν διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς τὸ κάλλος τοῦ σώματος, ἡ κεκοσμημένη δὲ δι' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ἐν τοῖς ἀγιολογικοῖς κειμένοις «κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη»³⁾, «τῇ ὄρα καὶ τῷ κάλλει διαφέρουσα»⁴⁾, «κάλλει σφοδροτάτῳ περιεκλάμπουσα ὑπὲρ πᾶσαν θέαν γυναικὸς»⁵⁾ κ. ἄ. Προσὸν ἔτι διὰ τὴν νεάνίδα ἀπετέλει παραλλήλως καὶ ἡ καταγωγή της, τὸ γένος, ὡς καὶ ἡ ἠθικὴ ὑπόστασις αὐτῆς καὶ τῆς οἰκογενείας της⁶⁾. Οὕτως ἡ ἁγία Θεοδώρα (10 αἰ.) κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν εἰς τὴν

κετῶν γνωριζομένην, περὶ δὲ ἰστὸν καὶ ἡλακίτην ἡσχολασμένην], γάμῳ τε... φυλαττομένην» *Migne*, 85, 533 D. Ἡ ἁγία Συγκλητικὴ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (4 αἰ.) «ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας καὶ ἕως τῆς ἀκμαστικῆς οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπέφευγεν ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρητεῖτο», *Migne*, 1493 D, 1496 A. Καὶ παλαιότερον ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Μαυρικίου ἐν Συρίᾳ ἐπὶ Μαξιμιανοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἐξήλθον πάντες οἱ τῆς πόλεως πρὸς θέαν «ὡς μηδὲ τῶν θαλαμειομένων παρθένων καταλειφθεισῶν ἐν τοῖς οἰκείοις καταγωγίαις» *Συμῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Ἄθλησις τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μαυρικίου κλπ. *Migne*, 115, 357 C. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 73-74.

¹⁾ «Παννουχίζει μὲν γὰρ πολλάκις ἡ πόλις ἀνέφκται δέ, παρόντων ἀνδρῶν, γυναιεὶ καὶ παρθένους τὸ θέατρον, οὐ μόνον ταῖς εἰς ὄχλον τεταγμέναις τῆς τύχης, καί, ναὶ μὰ Δία, πολλαῖς εὐγενείας τε καὶ πλοῦτου φερούσαις τὰ πρώτα· καὶ οὔτε κόρην πατῆρ οὔτε σύνοιον ἀνὴρ ἀποτρέπει. Ὡς δὲ οὐκ ἂν διεκώλυεν, εἰ τὴν θέαν ἦθος ᾤετο διαφθεῖρειν» *Χορικίου*, Λόγος ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων, § 50 (ἐκδ. Foerster καὶ E. Richtsteig, σ. 355).

²⁾ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος (ἐκδ. M. - H. Fourmy et M. Leroy), *Byzantion* 9 (1934) 139, στ. 30 κ.ἐξ. Βλ. καὶ παλαιότερον Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς Μακρίνης, *Migne* 46, 961 A.

³⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), *Migne*, 28, 1489 B.

⁴⁾ Βίος ἁγίου Δημητρίου, ἐνθ' ἄν., σ. 222, στ. 164 κ. ἐξ.

⁵⁾ Βίος ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος, ἐνθ' ἄν., σ. 141, στ. 1 κ. ἐξ.

⁶⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), Ἐνθ' ἄν.— *Νικήτα Παφλαγόνο* (9 αἰ.), Λόγος εἰς Θέκλαν, *Migne*, 105, 308 B. Μαρτύριον ἁγίου Ἀδριανοῦ, *AS Septembris*, τόμ. 3, σ. 229 § 33.

πατρίδα της τὴν Αἴγιναν παρὰ τὴν καλλονὴν τοῦ σώματος ἐθαυμάζετο προσέτι καὶ ἐμεγαλύνετο καὶ «τῇ τε ἐκ γένους σωφροσύνη καὶ εὐσεβεία»¹⁾).

Εἰς τὴν πρὸς ὄραν γάμου νεάνιδα ἐπαινοῦνται προσέτι καὶ ἡ σεμνότης αὐτῆς²⁾, τὸ «σεμνὸν καὶ ἀγαθόν»³⁾, «ἡ γυναικεία εὐκοσμία» καὶ «ἡ παρθενικὴ αἰδώς»⁴⁾, «ἡ εὐκοσμία τοῦ ἥθους καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλεια»⁵⁾ κλπ. Παρὰ ταῦτα ὅμως σπουδαιότατον στοιχεῖον διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς ἀπετέλει, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον, καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς κατάστασις. Περὶ τούτου λέγει ρητῶς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «τί ὁ μέλλων γαμεῖν τρόπον ἐξήτασε καὶ ἀνατροφὴν κόρης; Οὐδέεις· ἀλλὰ χρήματα εὐθέως καὶ κτήματα, καὶ μέτρα οὐσίας ποικίλης καὶ διαφόρου καθάπερ τι πρίασθαι μέλλων, ἢ συνάλλαγμά τι κοινὸν ἐπιτελεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτω καλοῦσι τὸν γάμον»⁶⁾. Οἱ παράγοντες οὗτοι, ἦτοι τῆς σωματικῆς ὠραιότητος, τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως, διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς ἐτύγχανον προσοχῆς καὶ διὰ τὸν ἄνδρα-γαμβρὸν ἐκ μέρους τῶν οἰκείων τῆς γυναικὸς, λαμβανομένων προσέτι ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ ὅλου παραστήματος τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῆς οἰκογενειακῆς του καταγωγῆς, τῆς παιδείας, ἧς εἶχε τύχει, τοῦ πλοῦτου καὶ ἐν γένει τῆς κοινωνικῆς του θέσεως⁷⁾).

Τὴν φροντίδα πρὸς κοινωνικὴν ἀποκατάστασιν διὰ τοῦ γάμου τῆς γυναικὸς, καθ' ἅπασαν τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶχε κατὰ κανόνα ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὁ πατήρ, ἢ ἐλλείψει τούτου ἄλλος οἰκεῖος

Βίος δόσιου Θεοφάνους τοῦ ἐν Σιγριανῇ (9 αἰ.), *M. Γεδεών*, Βυζαντινὸν ἐορτολόγιον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1889, σ. 290 β.

¹⁾ *Γρηγορίου Κληρικοῦ* (10 αἰ.), «Βίος <καὶ πολιτεία τῆς δόσιος> μητρὸς ἡ <μῶν Θεοδώρας τῆς μυροβλύτιδος τῆς> ἀγωνισαμένης ἐν Θεσσαλονίκῃ (ἔκδ. Ed. Kurtz, ἐν *Mém. de l'Acad. d. Sciences de St. Petersburg. VIIIe Série. Classe Hist. - Phil.* vol. VI, N° 1, 1902, σ. 3, στ. 19 ἐξ.).

²⁾ «Σεμνὴ πάνυ καὶ ὠραία», Βίος δόσιου Θεοδώρου ἡγουμ. τῶν Στουδίου (ἔκδ. Basil. Latyschev) Βυζαντ. Χρονικά 21 (1914) 293.

³⁾ *Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως* (10 αἰ.), Βίος Ἀνδρέου σαλοῦ, *Migne*, 111, 765 ρ.θ.

⁴⁾ *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας* (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 512 β.

⁵⁾ *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Μαρτύριον ἀγ. μάρτυρος Εὐγενείας, *Migne*, 116, 612β.

⁶⁾ *Migne*, 58, 678.

⁷⁾ *Γρηγορίου Νύσσης*, Εἰς τὸν βίον τῆς Μακρίνης, *Migne*, 46, 964 Α-Β. De sancto Theodulo urbis Constan/tanae ex praefecto Stylita Edessae in Syria (5 αἰ.), AS Maii 6, 754d. *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας* (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 509c. *Γρηγορίου Κληρικοῦ*, Βίος ἀγ. Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ (9 αἰ.) (ἔκδ. Ed Kurtz, ἐνθ' ἄν., σ. 3, στ. 19 ἐξ.). *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Μαρτύριον ἀγίας Εὐγενείας, *Migne*, 116, 612 c.

αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὴν συνεχιζομένην καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν συνήθειαν¹⁾).

Ἡ μέριμνα τοῦ πατρὸς δὲν περιοριζέτο μόνον εἰς τὸν γάμον τῶν θηλέων ἀλλ' ἐπέξετείνετο καὶ διὰ τὰ ἄρρενα τέκνα του. Περὶ τοῦ ὁσίου Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.) λέγεται ἐν τῷ βίῳ του ὅτι οἱ γονεῖς του, ὅτε οὗτος εἶχε πλέον ἡλικίαν πρὸς γάμον, «διαλέγονται τισι κόρης πατράσι (Μάρθα δὲ ὄνομα ταύτη) ἐφ' ᾧ πρὸς γάμους αὐτὴν ἀγαγέσθαι τῷ νεανίσκῳ²⁾» καὶ τὸν ὄσιον Γρηγόριον τὸν Δεκαπολίτην (9 αἰ.) «τῆς ἡβῆς ἐπανθούσης... συμπλοκῇ γάμου τοῦτον οἱ γεννήτορες ἐπιξεῦξαι κατέπειγον»³⁾. Τέλος καὶ εἰς τὸν ὄσιον Μελετίου τὸν νέον (11-12 αἰ.) ἐν Καππαδοκίᾳ ἔτι διατρίβοντα, ὅτε διήνυεν τὸ 15 ἔτος τῆς ἡλικίας του «οἱ γονεῖς αὐτῷ καὶ ἀνθρώπων τῷ φρονήματι χρώμενοι, τὰ πρὸς γάμον ἠδύρεπιζον, καὶ που καὶ νύμφην ἐξεῦρον...»⁴⁾.

Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω (σ. 129) ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέου σαλοῦ (10 αἰ.) προτροπὴ πρὸς τὸν νέον, καθ' ἣν ὄφειλεν οὗτος νὰ νυμφευθῇ «βουλή τῶν γονέων του», καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἐπιταγὴ πλέον, θὰ ἐφηρμοζέτο καὶ διὰ τὰ θήλεα τέκνα, φαίνεται ὅτι ἴσχυεν ὡς κανὼν γενικῶς ἀνεγνωρισμένος καθ' ὅλους τοὺς μέσους καὶ μέγχει τῶν νεωτέρων χρόνων⁵⁾.

Νόμιμος ἡλικία πρὸς γάμου κοινωνίαν ἐθεωρεῖτο διὰ μὲν τὸν ἄνδρα τὸ 14^{ον} ἔτος, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα τὸ 12^{ον} τῆς ἡλικίας⁶⁾. Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαντᾷ ἐν ἐφαρμογῇ καὶ εἰς τὰς σχετικὰς εἰδήσεις ἐκ τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας⁷⁾, ἀν καὶ ἐνίοτε συνέβαινον παραβάσεις αὐτοῦ⁸⁾.

¹⁾ Βλ. Χαρ. Βουλοδήμον, Ἐνθ' ἀν., σ. 12. H. Blümner, Ἐνθ' ἀν., σ. 344-45. Κουκουλέν, σ. 75.

²⁾ Νικηφόρον μαγίστρον Ἀντιοχείας (10 αἰ.), Βίος Συμεῶν τοῦ νέου στυλίου, *Migne*, 86, 2989 c.

³⁾ Βίος ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, Θεοφ. Ἰωάννου, Μνημεῖα Ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 132 § 3.

⁴⁾ Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου ὑπὸ Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης (Χρυσ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι. Β' Ὁ ὄσιος Μελετίος «ὁ νέος», Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 36. Βλ. καὶ Βίον ὁσίου Σάββα ὑπὸ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, Νέα Σιών 13 (1913) 405. Βίον ἁγίου Δωροθέου (11 αἰ.), *Migne*, 120, 1053 γ'.

⁵⁾ Εἰς τὴν Κρήτην (ἐπαρχίαν Σητείας) σήμερον διὰ ὑπανδρευομένην συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τῶν γονέων της λέγεται ὅτι: «ἐπῆς (= ὑπανδρεύθη) μὲ τῇ βουλῇ τῶν γονέων της».

⁶⁾ Βλ. παρὰ Κουκουλέ, σ. 76-77.

⁷⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (5 αἰ.) *Migne*, 28, 1489 A. De sancto Theodulo, AS Maii τόμ. 6, 754 B. Βίος ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.), Ἐνθ' ἀν., σ. 133, § 3. Βίος ἁγ. Δημητρίου (9 αἰ.) (ἔκδ. H. Gregoire) Byz. Zeitsch. 16 (1907) 222, στ. 164 ἐξ. Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Μαρτύριον ἁγ. Εὐγενίας *Migne*, 116, 612 B. καὶ Βίος ἁγ. Μελάνης τῆς ρωμαίας, Αὐτόθι, 753 B. Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου (11 αἰ.) Ἐνθ' ἀν., σ. 36.

⁸⁾ Οὕτως ἀναφέρεται περὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου τοῦ νέου (11 αἰ.) ὅτι, ὅτε οὗτος «πρῶ-

γ') Προξενεία και μνηστεία

Αἱ προτάσεις περὶ μνηστείας καὶ γάμου ἐγίνοντο διὰ μεσαζόντων προσώπων, τὰ ὁποῖα λέγονται εἰς τὰ συναξάρια *προξενούντες* ἢ *προξενηταί*¹⁾ καὶ ἐπὶ γυναικὸς *προξενήτριαι* καὶ κατὰ τὸν Κεκαυμένον *κουρκουσοῦραι*²⁾. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνελάμβανον ἄνδρες ἢ γυναῖκες³⁾, συνηθέστερον ὁμως γυναῖκες ἔγγαμοι, εἰς ἡλικίαν ἀπὸ τῆς ὠρίμου καὶ πέρα⁴⁾, γνωσταὶ δὲ εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν νέων, ἄνδρὸς καὶ γυναικός. Οὕτως ὁ ἔρασθεις τῆς μακαρίας Μαρίας παρθένου ἐν Ἀντιοχείᾳ «οὐδ' ὄλωσ τῆς διαβολικῆς ἐπιθυμίας ἐπαύετο, ἀλλὰ λοιπὸν καὶ διὰ γυναικῶν, αἷς ἦν πρέπον ταῖς τοιαύταις ὑποκρίσεσιν ὑπουργεῖν, ἐμήνησεν καὶ διαφόρως ἕξειν αὐτὴν νομίμην γυναῖκα»⁵⁾· καὶ χιλιαρχός τις, ἐπιζητῶν νὰ νυμφευθῇ τὴν χήραν τοῦ μάρτυρος Ἀδριανοῦ († 310), «προεπέμψατο αὐτῇ καὶ διὰ τινων γνωρίμων γυναικῶν. Ἡ δὲ ἀπεκρίνετο ταῖς ἀποσταλείσαις γυναιξὶ λέγουσα: Κἀγὼ μαθοῦσα τοῦτο ἐχάρην σφόδρα· ἀλλ' ἔνδοτέ μοι μῆνας τρεῖς, ὅπως ἐτοιμάσωμαι... Αὕτη δὲ ἐβούλετο λάθρα ἀναχωρῆσαι καὶ ἀπελθεῖν... καὶ ἀπέλυσα τὰς γυναῖκας θωπεύουσα»⁶⁾.

Μετὰ τὴν συναίνεσιν τῶν γονέων ἢ τῶν οἰκείων τοῦ ζεύγους πρὸς γαμικὴν σύζευξιν ἐπηκολούθει ἡ μνηστεία αὐτοῦ, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀνατολικῶν δικαίων, θεωρουμένη δεσμευτικὴ σχέσις δικαίου⁷⁾,

τον ἀνέβη δωδεκαετής, ἡδίστη καθίσταται φροντὶς τοῖς πατράσι καὶ σκέψις ἐπ' αὐτῷ παρασχῆμα καὶ βουλὴ περισπούδαστος, γάμου καταδῆσαι δεσμοῖς τὸν ἐλεύθερον» (*Migne*, 120, 1053 c.). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας: *Miklosich - Müller*, *Acta et Dipl.* 2, 488. *Κ. Σάθα*, *Μεσαιων. Βιβλιοθήκη*, τόμ. Ε', σ. 204. *Pitra*, *Anal. Sacra*, τόμ. Ζ', σ. 517. Βλ. καὶ παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 77.

1) Καὶ σήμερον: *προξενητής*, καὶ ἐπὶ γυναικός: *προξενήτρια*.

2) «Οἰκειώσεται δὲ γυναῖκας, αἷ εἰς τὸ προξενεῖν πείραν ἔχουσιν, ἄς κουρκουσοῦρας καλοῦσι», *Κεκαυμένον*, Στρατηγικόν (ἔκδ. B. Wassiliewsky - V. Jernstedt σ. 56, στ. 9-10). Βλ. καὶ παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 79. Τὸ ὄνομα τοῦτο *κουρκουσοῦρα* πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο παραλήλως πρὸς τὸ *προξενήτρια* εὐρέως διαδεδομένον εἰς τὸν λαὸν καὶ σημαίνει ἐνταῦθα τὴν συντρέχουσαν εἰς τὴν γυναῖκα, ἥτοι τὴν *προξενήτριαν*. Ἐτυμολογικῶς νομίζω ὅτι προέρχεται ἡ λέξις αὕτη ἐκ τοῦ μέλλοντος τῆς μετοχῆς τοῦ ρήμ. *concurro*: *concursum* > *concursum* > *concursum* (κουρκουσοῦρα). Ὁ καθ. Φ. Κουκουλές ὑποστηρίζει τὴν ἐτυμολογίαν ἐκ τῆς λ. *κουσοῦρα*. (**Αθηνᾶ*, 57, σ. 209).

3) «ταύτης ἔρασθεις προσέμπεται διὰ πολλῶν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν αἰτούμενος αὐτὴν πρὸς γάμον». Ὁμολογία τῆς ἁγίας παρθένου Ἰουστίνης. *L. Radermacher*, *Griechische Quellen zur Faustsage*, Wien und Leipzig 1927, σ. 82, στ. 11 κ.ἑξ.

4) Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 79.

5) *AS Maii*, τόμ. 7, σ. 50 B = *L. Radermacher*, Ἐνθ' ἄν., σ. 262, στ. 1 ἑξ.

6) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀδριανοῦ, *AS Septembris*, τόμ. 3, σ. 229, § 33.

7) *Μαριδάκης*, σελ. 17, 20 κ. ἑξ. καὶ 28. *Πετρόπουλος*, *ΙΡΔ.*, 1113.

έτελειτο μεθ' ἱερολογίας ἢ ἄνευ αὐτῆς¹⁾. Ἡ μνηστεία ἐπετρέπετο νὰ συναφθῆ πρὸ τῆς νομίμου πρὸς γάμον ἡλικίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ μάλιστα κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἄμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 7ου ἔτους παιδικὴν ἡλικίαν²⁾· εἰς τὴν περιπτώσιν ὁμως αὐτὴν ἡ μνηστεία συνήπτετο ἄνευ ἱερολογίας, ἐπιτρεπομένης ταύτης μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρὸς γάμον ἡλικίας.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀναφέρονται περιπτώσεις τελέσεως τῆς μνηστείας εἰς ἡλικίαν κάτω τοῦ ἑβδόμου ἔτους. Ἡ ἁγία Εὐπραξία (4 αἰ.) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται εἰς τὸν βίον της ὅτι ἐμνηστεύθη ὑπὸ τῆς μητρὸς της εἰς ἡλικίαν πέντε ἔτων³⁾. Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν παιδικὴν ἡλικίαν πιστεύω ὅτι ἀναφέρονται καὶ αἱ μνηστεῖαι, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζονται εἰς τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ὅτι ἐτελέσθησαν τῆς κόρης «παιδίσκης» οὔσης⁴⁾ καὶ τοῦ ἀνδρὸς «ἐκ παιδόθεν»⁵⁾. Ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος φαίνεται ὅτι καθιερώθη τὸ ἑβδομον ἔτος ὡς κατώτατον ὄριον διὰ τὴν σύναψιν τῆς μνηστείας, τὸ ὁποῖον ἀργότερον περιεβλήθη καὶ μὲ νομικὸν κύρος⁶⁾, ὥστε κατὰ τὴν μεσοβυζαντινὴν καὶ κατόπιν περίοδον ἡ μνηστεία συνήπτετο πλέον εἰς ἡλικίαν μετὰ τὸ ἑβδομον ἔτος⁷⁾. Ἡ ὁσία Θεοδώρα (9 αἰ.) λέγεται ἐν τῷ βίῳ της ὅτι ἐν τῇ γενετείρᾳ της τῇ νήσῳ Αἰγίνῃ «οὔπω τὴν τῶν παίδων ἡλικίαν παραδραμοῦσα μνηστεύεται ἀνδρὶ τῶν κατὰ τὴν νῆσον ὑπερεχόντων, τὸ δ' αἴτιον τῆς περὶ τὴν μνηστείαν ταχυτήτος τοῦτο ἦν· τὸν ἑβδομον τῆς ἡλικίας ἡ παῖς διήρχετο χρόνον . . . κάλλει τε σώματος . . . ἐθανυμάζετο διὰ τοῦτο, πολὺ τῶν εὐπατριδῶν πλῆθος ἐζήτει τὴν νέαν μνηστεύσασθαι . . .» ὁ πατήρ αὐτῆς, ὅπως ἀπαλλαγῆ τῶν καθημερινῶν ὀχλήσεων ὑπὸ τῶν ζητούντων τὴν Θεοδώραν «ἐπιλεξάμενός τινα τῶν ἐκ γένους περιφανῆ, γνῶριμον ἐπὶ σωφροσύνη καὶ περιβόητον ἐν λόγοις, ἐκείνῳ κατεγγυᾶν ἐκεκρίκει τὴν παῖδα· οὕτω δὲ βίῳ καὶ τρόποις πρὸς ἀλλήλους ἐξεύχθησαν»⁸⁾.

¹⁾ *Μαριδάκης*, σ. 17-18. *Κουκουλές*, σ. 81.

²⁾ *Μαριδάκης*, σ. 27-28.

³⁾ «ἦν γὰρ πάνυ παιδίον ὅτε τοὺς ἀρραβῶνας ἐδέξατο, ὡς ἐνιαυτῶν ε' καὶ μόνον τοῖς χρόνοις ὑπάρχουσα», Βίος τῆς ἁγίας Εὐπραξίας παρθένου, AS Martii, τ. 2, σ. 921 (κεφ. 4).

⁴⁾ «Πάτερ δεῖξον στοργὴν ἀντιλήψεως διὰ σοῦ λαθῆναι ἢ σὴ παιδίσκη, ὅτι ὁ αὐτῆς μεμνίας εἶσαι αὐτὴν βούλεται διὰ τὴν περιέχουσαν αὐτὴν χαλεπὴν νόσον», Διήγησις Εὐσεβίου μοναχοῦ εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου Φιλίππου (4 αἰ.), AS, Maii, τόμ. 3 (παράρτ., σ. 3*, κεφ. 17).

⁵⁾ Οἱ γονεῖς «ἐμνηστεύσαντο αὐτῷ ἐκ παιδόθεν», Τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀβραμίου, AS Martii, τόμ. 2, σ. 932 (κεφ. 2).

⁶⁾ Ἐκλογ. 1, 1. Ἐπιναγ. 14, 1. Βασιλ. 28, 12, 12. Βλ. καὶ *Μαριδάκη*, σ. 28.

⁷⁾ Βλ. Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 5, Ἀθήναι 1855, σ. 35.

⁸⁾ *Γρηγορίου τοῦ κληρικῶ*, Βίος ὁσ. Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ (9 αἰ.), (ἐκδ. Ed. Kurtz), Ἐνθ' ἀν., σ. 3, στ. 19 ἐξ.

Ἡ χρονικὴ διάρκεια τῆς μνηστείας ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς δύο ἔτη, παλαιότερον δὲ ἐξαιρετικῶς εἰς τέσσαρα κατ' ἀνώτατον ὄριον¹⁾, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι ἡ μνηστεία διήρκει πολλακίς ἐπὶ πολὺ περισσότερα ἔτη. Ἐνδεικτικῆ περὶ τούτου εἶναι ἡ μαρτυρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Θεοφάνους (9 αἰ.) περὶ τῆς μνηστεύσεως αὐτοῦ κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ τῆς διαρκείας τῆς μνηστείας ἐπὶ ὀκτώ ἔτη²⁾.

Ἡ σύναψις τῆς μνηστείας καὶ κατὰ τὰς μαρτυρίας ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἐγένετο κατὰ τὴν παραδεδομένην συνήθειαν³⁾, ἥτοι διὰ ψιλῆς συναιρέσεως ἢ διὰ τῆς συντάξεως συμβολαίου· περὶ τῆς πρώτης ἀναφέρουν π.χ. ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελενκείας τῆς Ἰσαυρίας (5 αἰ.) εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης «ἐκ λόγων τέως ἀρμοσθεῖσι μόνον»⁴⁾ καὶ ὁ Γρηγόριος κληρικὸς (10 αἰ.) ἐν τῷ βίῳ τῆς ὁσίας Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅτι ὁ πατήρ της ἐν Αἰγίνῃ «ἐπιλεξάμενός τινα... ἐν λόγοις ἐκείνῳ κατεγγυᾶν ἐκεκρίκει τὴν παιδα»⁵⁾. Περὶ τῆς δευτέρας, τῆς συστάσεως τῆς μνηστείας διὰ συντάξεως ἐγγράφου συμβολαίου ἐνώπιον μαρτύρων, παραθέτομεν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ βίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.) ἐνθα λέγεται: «τὰ τῆς μνηστείας ὑπὸ μάρτυσι πιστοῖς ἀνατάξασθαι συμβόλαια μέλλοντες»⁶⁾. Ἡ συμφωνία περὶ τῆς μνηστείας, προφορικὴ ἢ γραπτὴ, καλεῖται καὶ εἰς τὰς ἀγιολογικὰς πηγὰς: *συμβόλαιον*, *συνθήκη* καὶ δημωδέστερον *συνάλλαγμα*⁷⁾.

Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μνηστείας φαίνεται ὅτι αὐτὰι δὲν ἐτηροῦντο αὐστηραὶ καθ' ὅσον ἠδύναντο οἱ μεμνηστευμένοι

¹⁾ Βλ. παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 82, σημ. 4 καὶ *Τοῦ Αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, τὰ Λαογραφικά, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1950, σ. 473.

²⁾ «γενομένου δὲ αὐτοῦ ἰβ' ἔτους, ἀρμόζεται γυναικὶ καὶ αὐτῇ συνδιάγων ἦν χρῶνους ἡ». Βίος τοῦ ὁσ. πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Συγριανῆς (*Car. de Boor*, *Theophan. Chronogr.*, τόμ. II, Lipsiae 1885, σ. 28, στ. 8 ἐξ.).

³⁾ *Μαριδάκης*, σελ. 20, 23.

⁴⁾ *Migne*, 85, 488A.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 134.

⁶⁾ *Θεοφίλου Ἰωάννου*, *Μνημεῖα ἀγιολογικά*, Βενετία 1884, σ. 132 (κεφ. 3).

⁷⁾ «Ἄκουε τοίνυν θύγατερ... ὅτι πολλῶν χρημάτων καὶ πολλῆς περιουσίας ἡμοσάμεθα γυναῖκα τῷ κυρίῳ μου Λυσιμάχῳ, ἐγὼ τε καὶ Ἄνθιμος ὁ ἐμὸς ἀδελφός. Πλὴν ὁμως σήμερον τὸ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Προσφόρου διαλύσω συνάλλαγμα καὶ τὰς ἐν σοὶ θήσομαι συνθήκας καὶ ἔσῃ τῷ κυρίῳ μου Λυσιμάχῳ εἰς γυναῖκα...» Βίος ἁγίας Φεβρωνίας, *AS Junii*, τόμ. 7, σ. 23 § 23. «Καὶ εἰ μηδέπω τῷ γάμῳ, τῷ νομίμῳ λοιπὸν καὶ ταῖς ἐπὶ σοὶ μοι γεγεννημέναις συνθήκαις», *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελενκείας* (5 αἰ.), *Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης*, *Migne*, 85, 489 B. - «καὶ τὰ τῆς μνηστείας... συμβόλαια», Βίος ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.), *Θεοφ. Ἰωάννου*, Ἐνθ' ἀν., σ. 132 § 3.

νά συναντῶνται εὐχερῶς καὶ μάλιστα νὰ συνοικοῦν¹⁾ καὶ δὴ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἱερολογημένης μνηστείας, ὅτε πλέον ἢ μνηστεία ἐλογίζετο δεσμὸς ἐξισούμενος εἰς νομικὴν ἰσχὴν πρὸς τὸν τοῦ γάμου²⁾.

Κατ' ἀρχαῖον ἔθος, κληροδοτηθὲν καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν, σπουδαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ γάμου ἀπετέλει πολλακίς καὶ ἡ κοιμιζομένη ὑπὸ τῆς νύμφης προίξ, ἢ στερουμένη δὲ ταύτης νεᾶνις περιεφρονεῖτο καὶ ὑπανδρεύετο μετὰ δυσκολίας. Χαρακτηριστικὴ τοῦ προικοθήρου πνεύματος τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, τελευτῶντος τοῦ τετάρτου αἰῶνος, εἶναι ἢ καὶ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα πληροφορία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι ὁ νέος ὁ προτιθέμενος τότε νὰ νυμφευθῆ ὑπόδωλος ἐξήταζε τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεάνιδος, «ἀλλὰ χρήματα εὐθέως καὶ κτήματα καὶ μέτρα οὐσίας ποικίλης καὶ διαφόρου, καθάπερ τι πρίασθαι μέλλον, ἢ συνάλλαγμά τι κοινὸν ἐπιτελεῖν»³⁾. Τῆς δεινῆς δὲ θέσεως τῶν ἀπροίκων γυναικῶν ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Νικολάου ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ περὶ πτωχοῦ οἰκογενειάρχου, ὅστις τὰς θυγατέρας του «ἀνδράσιν αὐτὰς νομίμῳ συναρμόσαι γάμῳ ἠβούλετο μὲν, οὐκ ἠδύνατο δέ, διὰ τὸ πολὺ τῆς πενίας ὑπὸ πάντων εὐθὺς ἀτιμαζόμενας, τοῦ σωματίων ἔρωτος ἐνταῦθα πρὸς χρημάτων ἔρωτα τῶν δευτερείων ἀξιουμένου»⁴⁾.

δ') Ἔθιμα πρὸς τῆς τελετῆς τοῦ γάμου.

Αἱ εἰδήσεις ἐν ταῖς ἀγιολογικαῖς πηγαῖς περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὸν χρόνον τῆς προετοιμασίας τῆς τελέσεως τοῦ γάμου εἶναι σχετικῶς πενιχραί, πρὸς δὲ καὶ ἀσαφεῖς.

Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.) ἐξ Εἰρηνοπόλεως τῆς Δεκαπόλεως τῆς Ἰσαυρίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀναφέρεται ὅτι «συμπλοκῇ γάμου τοῦτον οἱ γεννητόρες ἐπιζευξάι κατέπειγον· οἷ, καὶ τὰ τῆς μνηστείας ὑπὸ μάρτυσι πιστοῖς ἀνατάξασθαι συμβόλαια μέλλοντες, τοῦτον εἰς συλλογὴν τῶν τοῦ γάμου ἀφορμῶν σὺν δυσὶν ἰκέταις παρέπεμπον. Συνοδοιπόροις δὲ τούτοις πρὸς ὀλίγον χρησάμενος, θειῷ κέντρῳ τῷ τῆς ἀγνείας νυττόμενος... τοὺς μὲν οἰκέτας λαθῶν, καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸ ποθούμενον ἀνύειν κατέσπευδε»⁵⁾.

¹⁾ Ἰωάνν. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομ. Θέκλαν ἐγκώμιον, *Migne*, 50, 748 καὶ *Βασιλείου Σιλενκείας*, *Migne* 85, 488 Α. Βίος ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς (*Car. de Boor*, *Theoph. Chronograph.* τόμ. II, Lipsiae 1885, σ. 28, στ. 8 ἐξ.). Βλ. καὶ *Μαριδάκη*, σ. 28-29. *Κουκουλέν*, σ. 82. *Νικ. Β. Τωμαδάκη*, Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400. Ἐν Ἀθήναις 1947, σ. 114 καὶ *Πολίτην*, ΔΣ, σ. 249-250.

²⁾ *Μαριδάκης*, σ. 26-29.

³⁾ *Migne*, 58, 678.

⁴⁾ *Migne*, 116, 324 Α.

⁵⁾ *Θεοφίλου Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 132, (κεφ. 3).

Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔθους τῆς συλλογῆς τῶν τοῦ γάμου ἀφορμῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διευκρινῆται, τί ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ αὐταί. Πιστεύω ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ συνηθείας καθ' ἣν ὁ γαμβρὸς πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἐπισκεπτόμενος συγγενεῖς, φίλους ἢ καὶ γνωστὰ πρόσωπα προσεκάλει αὐτοὺς εἰς τὸν γάμον καὶ συγχρόνως ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὑπὸ τύπον δώρου τὰ ἀναγκαιοῦντα εἶδη, κυρίως τρόφιμα, διὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γάμου του¹⁾. Τὸ ἀναγκαιοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ποσὸν θὰ ἦτο ἀσφαλῶς σημαντικόν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι πηγῶν θορυβῶδη ἐν συμποσίῳ καὶ χορῶ πανηγυρισμὸν τοῦ γάμου ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας πρὸ καὶ μετὰ τὴν κυρίαν ἡμέραν αὐτοῦ²⁾.

Ἡ ἡμέρα τῆς τελέσεως καὶ τοῦ πανηγυρισμοῦ τοῦ γάμου φαίνεται ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου ἐξηγγέλλετο ἐπισήμως, ὡς καὶ σήμερον, πολὺ ἢ ὀλίγον χρονικὸν διάστημα προηγουμένως³⁾· οἱ προσκεκλημένοι δὲ εἰς τὸν γάμον ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου ἐκόμιζον δῶρα εἰς τὸ ζεῦγος⁴⁾.

Ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν κατὰ τὴν κυρίαν ἡμέραν, τὴν Κυριακὴν, τέλεσιν

¹⁾ Σημειωτέον ὅτι καὶ σήμερον ἔτι εἰς πλείστους τόπους τῆς χώρας ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ στέλλονται πρὸς τὸν γαμβρὸν ὑπὸ τῶν προσκεκλημένων εἰς τὸν γάμον διάφορα δῶρα εἰς τρόφιμα. Βλ. *Μέγαν*, σ. 74. γγ'.

²⁾ «Ἀλλὰ γάμων τελουμένων τσσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα· καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ρήματα καὶ ἄσματα αἰσχρὰ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολὺς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπεισάγεται φορυτὸς». Βλ. παρὰ *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος, Λαογρ. 11 (1934-37) 635 σημ. 5· βλ. καὶ σ. 635-636 σημ. 6. Ἄλλαι ἔτι μαρτυρίαι παρὰ *Κοκκουλέ*, σελ. 113 κ.εξ., 118-119. Ἐνδεικτικῆ ἔτι τῆς προετοιμασίας ἡ ὁποία ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον διὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀναγκαίας πρὸς τοῦτο δαπάνης εἶναι ἡ κάτωθι μαρτυρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου (9 αἰ.) (*Ἄθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', 1907, σ. 200). Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης τοῦ θέματος Κιβυρραιωτῶν ἀποφασίσας νὰ νυμφευθῆ «τοὺς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ποιμαινομένους ἐπὶ τούτῳ συγκαλεῖται, τοὺς τῆς κόρης γονεῖς τε καὶ ἀγχιστεῖς... πρὸς τὸ τὴν πανήγυριν διὰ συντόμου τῶν γάμων ἐπιτελέσαι· αὐτὸς τε τὴν προετοιμασίαν σὺν τοῖς ἰδίοις καὶ φίλοις τῶν χρεῶν ποιούμενος, πρὸς τὴν γαμήλιον κατέσπευδε ἑορτήν».

³⁾ «Τὰ γαμήλια ἠῆτρῆπιξεν ἐκ πολλοῦ καὶ τὴν ἑορτὴν ἐκῆρτυτε, τοὺς τὸν γάμον διακονησομένους συνηγεν», *Συμῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος καὶ μαρτύριον ἁγ. Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀρμενίας, *Migne*, 115, 964 c.

⁴⁾ Εἰς τὸν βίον καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Ἐπισκόπου Ἀρμενίας (4 αἰ.), (AS Septembris, τόμ. 8, 348 κεφ. 60), ἀναφέρεται ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς προετοιμαζόμενος νὰ νυμφευθῆ τὴν μοναχὴν Ριψιμίαν «διὰ τάχους ἀγγέλους ἔπεμπεν πάσῃ τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ὅπως πάντες δωροφόροι γένωνται τῷ μεγάλῳ γάμῳ...». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο τῆς δωροφορίας εἰς τοὺς βασιλικοὺς γάμους ἦτο εὐρύτερον λαϊκὸν εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν.

τοῦ γάμου ἤρχιζεν, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον¹⁾), ἀρκτεὰς ἡμέρας προηγουμένως μέχρι ἕξ ἡμερῶν, ἥτοι ἀπὸ τῆς Δευτέρας. Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς μετὰ τῆς προπαρασκευῆς τοῦ γάμου, μεθ' ἧς καὶ ὁ στολισμὸς διὰ τῆς προικὸς τῆς νέας κατοικίας τῶν μελλονύμφων καὶ δὴ τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου²⁾ καὶ τοῦ παστοῦ, ὡς καὶ τῶν μελλονύμφων, θὰ ἐγίνοντο συγχρόνως καὶ εὐωχίαι, χοροὶ καὶ γενικῶς διασκεδάσεις τῶν προσκεκλημένων καὶ μετεχόντων εἰς τὸν γάμον συγγενῶν καὶ φίλων· διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται ἐκ τῶν γαμηλιῶν τούτων ἡμερῶν πρὸ καὶ μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἡ κυρία ἡμέρα, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα τῆς τελέσεως τοῦ γάμου. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους λέγεται ὅτι «τῆς κυρίας ἡμέρας καταλαβούσης καὶ παστὰς ἐπήγνυτο καὶ ὑμέναιος ἦδετο καὶ τὰ λοιπὰ ἐτελεῖτο»³⁾. Χαρακτηριστικὴ προσέτι τῆς γινομένης προπαρασκευῆς τοῦ γάμου εἶναι μεταξὺ πολλῶν ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας (5 αἰ.) εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης: «Ἦν γάμος καὶ γαμικὴ χορεία καὶ πανηγυρις καὶ ὁ θάλαμος εἰκότως κεκαλλώπιστο, ἢ τε παστὰς πεποίκιλτο, χρυσὸς δὲ ἦν ὁ κόσμος καὶ ἄργυρος, καὶ αὐτὸς ἦδη κόσμος ὢν, καὶ ἐσθῆς ὄση ποικίλη τε καὶ λεπτή καὶ πολύτιμος, πολλὰ δὲ ἦν ταῦτα καὶ παρὰ πολλῶν συνειλεγμένα, πρὸς κόσμον τῆς νυμφοστολίας»⁴⁾.

Οἱ προσκεκλημένοι εἰς τὸν γάμον προσήρχοντο μὲ ἔνδυμα χρώματος λευκοῦ⁵⁾, δὲν ἐπετρέπετο δὲ νὰ προσέλθῃ τις «ἐνδεδυμένος ἀνάξια»⁶⁾.

Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν συνεχιζομένην διὰ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον⁷⁾ ἡ μελλόνυμφος μεταβαίνουσα ἐλούετο εἰς λουτρόν. Ἐν τῷ βίῳ τῆς ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.) λέγεται ὑπ' αὐτῆς: «ὀφείλομεν νῦν τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ (=τῷ Χριστῷ) προσελθοῦσαι εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῖν οἰκοδομὴ ἢ θεὰ τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοιφιῶν καὶ ποικί-

1) Πολίτης, ΔΣ, σελ. 251·260. Μέγας, σ. 63-64.

2) J. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen Überlieferung, Leipzig 1911, σ. 57, στ. 2. Συμῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς, Migne, 115, 13 (κεφ. δ'). H. Usener, Legenden der heiligen Pelagia, Bonn 1879, σ. 5, στ. 8.

3) Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς (ἐκδ. Car. de Boor Theoph. Chonogr., τόμ. II, Lips. 1885, σ. 28, στ. 14-16).

4) Migne, 85, 573A. βλ. καὶ στ. 484B.

5) Βίος τοῦ ἁγίου Ἠλία (10 αἰ.), AS Septembris, τόμ. 3, σ. 880 (§ 79).

6) Βίος Νικηφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), Migne, 100, 157B. «μηδὲ βληθῆιν ἔξω τῆς ὑμετέρας ψυχοτρόφου διδαχῆς, πεδηθεὶς χεῖρας καὶ πόδας, ὡς ἐκεῖνος, ὁ πρὸς γαμικὴν εὐωχίαν ἐνδεδυμένος ἀνάξια». Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 101-102.

7) Πολίτης, ΔΣ, σ. 259-260.

λης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἑρασμίους μᾶλλον παρασκευάζειν...»¹⁾).

ε') Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου.

Ἡ κυρίως «γαμήλιος ἑορτὴ»²⁾, δηλαδή ἡ τέλεσις τοῦ γάμου, ἐγένετο συνήθως, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω σ. 137, κατὰ Κυριακὴν³⁾, ἤρχιζε δ' αὐτὴ, ὡς καὶ σήμερον, διὰ τοῦ στολισμοῦ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης πρὸς τέλεσιν τῆς στέψεως. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (14 αἰ.) εἰς τὴν διήγησιν περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κοδράτου λέγει περὶ τοῦ μάρτυρος ὅτι ἐν τῷ μαρτυρίῳ του αἱματωμένος ἔχαιρον «ὥσπερ νυμφίος εὐπάρουφος, χρυσοῦφέσιν ἐστολισμένος τοῖς ἱματίοις»⁴⁾.

Ἰδιαίτερος τελετουργικὸν χαρακτῆρα θὰ εἶχεν ὁ στολισμὸς τῆς νύμφης ὑπὸ τῶν νυμφοστόλων⁵⁾ γυναικῶν διὰ «τῆς νυμφικῆς ἐσθῆτος»⁶⁾, πολυτελοῦς καὶ λεπτοῦφάντου καὶ τὸ χρῶμα λευκῆς⁷⁾ κατὰ τὴν παραδεδομένην ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος συνήθειαν πρὸς συμβολισμὸν τῆς ἀγνότητος τῆς νύμφης⁸⁾, σπανιώτατα δὲ πορφυρᾶς⁹⁾. Τὸν νυμφοστολισμὸν αὐτῆς συνεπλήρωνεν ἡ περιζώσις τοῦ νυμφικοῦ φορέματος διὰ ζώνης. Ἡ ἁγία Συγκλητικὴ (4 αἰ.) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λέγουσα περὶ τῆς προσηλώσεως τῆς παρθένου πρὸς τὸν νυμφίον Χριστὸν καὶ τῆς περιφρονήσεως τοῦ γάμου ἐπιφέρει: «ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφροσύνην περιζωσώμεθα»¹⁰⁾.

¹⁾ *Migne*, 28, 1544c. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 103.

²⁾ «τῷ νέῳ τὴν γαμήλιον ἑορτὴν ἐπετέλεσαν, κόρην τινὰ τῇ ὥρᾳ καὶ τῷ κάλλει διαφέρουσαν... τοῦτῳ συζεύξαντες», Βίος ἁγίου Δημητρίου ἐπισκ. Χυτρίδων Κύπρου (9 αἰ.) (ἔκδ. H. Gregoire), *Byzant. Zeitsch.* 16 (1907), 222 στ. 164 ἐξ.

³⁾ *Κουκουλέ*, σ. 105.

⁴⁾ *Migne*, 149, 516c.

⁵⁾ *Κουκουλέ*, 101.

⁶⁾ «Ἴδου ἐνώπιόν σου πᾶς ὁ τοῦ γάμου κόσμος ὃ τε χρυσοῦς καὶ ἡ νυμφικὴ ἐσθῆς». Μαρτύριον τῶν ἁγίων Τιμοθέου, Ἀναγνώστου καὶ Μαύρας (3 αἰ.), *AS Maii*, τόμ. 1 (παράρτ. σ. 18, κεφ. 5).

⁷⁾ Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς εἰς τὸ ἐγκώμιόν του εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν, μαρτυρήσαν ἐπὶ Μαξιμιανοῦ (4 αἰ.), λέγει ὅτι ἀγομένην αὐτὴν γυμνὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς πρὸς τὸ μάρτυριον «ἀποστείλας ὁ Κύριος ἄγγελον στολῆ λευκῇ αὐτὴν περιεκάλυψεν καὶ περιεῖη καθάπερ νόμφη κεκοσμημένη καὶ κεκαλλωπισμένη, ἐκ τοῦ πατρικοῦ δόμου ἐπὶ τὴν εὐτρεπισμένην νυμφικὴν παστάδα...», *Migne*, 96. 804A—B.

⁸⁾ Βλ. *Charles Picard*, *La vie privée dans la Grèce classique*, Paris 1930, σ. 37* *H. Blumner*, Ἐνθ' ἄν., σ. 350.

⁹⁾ Βίος ἁγίου Ἡλίας (10 αἰ.), *AS Septembris*, τόμ. 3, 880, (§ 79).

¹⁰⁾ *Migne*, 28, 1544 (κεφ. 92).

Εἰς τὴν νυμφικὴν αὐτὴν ζώνην πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται καὶ ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελενκείας (5 αἰ.) ἱστορῶν εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης ὅτι κλέπτῃς τις εἰσελθὼν ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ «τοῦ ὑφασμένου τὸ ἀριπρεπέστατον ἀφελόμενος ὄχρετο. Ζώνη δὲ ἦν τοῦτο, πολὺ τε χρῆμα καὶ τιμαλφέστατον, χρυσὸς γὰρ ἦν ἡ ζώνη καὶ λίθοι· ὁ μὲν ἱμάντος χρεῖαν παρεχόμενος ὑποσφίγγων τε ἅμα πάντα καὶ συνδέων· οἱ δὲ δίκην ἀστέρων κύκλῳ περιλάμποντες...»¹⁾).

Μετὰ τὴν ἔνδυσιν τῶν μελλονύμφων, ὁ γαμβρός, κατ' ἔθος, ὅπερ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος χαρακτηρίζει «νόμον», προφανῶς διὰ τὴν καθολικὴν ἐφαρμογὴν του εἰς τὸν λαόν, ἤρχετο πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου²⁾. Εἰς τὴν στέψιν τοῦ ζεύγους ἐπενέβαιναν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἡ Ἐκκλησία³⁾ παρέχουσα τὴν εὐλογίαν τῆς καὶ ἐξυψώνουσα οὕτω τὸν γάμον ὡς κοινωνικὸν θεσμόν. Εἰς τὸν ἔβδομον κανόνα τῆς συνόδου τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας συγκροτηθείσης, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 314 καὶ 325, γίνεται σαφῆς μνεία περὶ τῆς παρουσίας τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου πρὸς εὐλογίαν αὐτοῦ⁴⁾. Ἡ ἱερολογία τοῦ γάμου εἶτα, ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον διὰ τὴν νόμιμον σύστασιν αὐτοῦ, ἐπεβλήθη νομοθετικῶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ τῷ 895 διὰ τῆς 89ης Νεαρᾶς του, ἐπεξετάθη δ' ἔπειτα καὶ εἰς τὸν γάμον τῶν δούλων ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ⁵⁾).

Εἰς τὸ τελεστικὸν τοῦ γάμου περιλαμβάνετο ὡς νόμιμον καθολικῶς ἀνεγνωρισμένον ἡ στέψις τοῦ ζεύγους διὰ στεφάνων. Τὸ πλατὺ τοῦτο καὶ καθολικὸν ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον ἔθος, εἰδωλολατρικὴ προηγούμενως συνήθεια⁶⁾, ἀναφέρεται εἰς τὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος⁷⁾. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀναφέρεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τῆς στεφανώσεως τῶν εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχομένων⁸⁾ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὑπαινίσσεται εἰς

¹⁾ *Migne*, 85, 573A.

²⁾ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Κατηχήσεις, Ἱ. Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia Graeca Sacra*, Πετροῦπολις 1909, σ. 167, στ. 1 ἐξ. «καὶ γὰρ οὕτως γάμων νόμος, τὸν νυμφίον ἔρχεσθαι πρὸς τὴν νύμφην, κἂν ὁ μὲν εὐπορώτατος ἦ, ἡ δὲ εὐτελής καὶ ἀπερμιμένη...».

³⁾ Βλ. μαρτυρίας τοῦ Τερτυλλιανοῦ παρὰ *Μαριδάκη*, σ. 41 σημ. 17.

⁴⁾ *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα, τόμ. Γ', Ἱ. Αθ. 1853, σ. 80. Βλ. καὶ *Πετροπούλου*, *ΙΡΔ*, σ. 1044.

⁵⁾ Βλ. *Πετροπούλου*, *ΙΡΔ*, σ. 1046. *Πολίτου*, *ΓΣ*, σ. 219 κ.ἐξ., *Κουκουλέν*, σ. 93.

⁶⁾ Βλ. *Πολίτου*, *ΓΣ*, σ. 232 κ.ἐξ.

⁷⁾ Βλ. *Πετροπούλου*, *ΙΡΔ*, σ. 1044-45. *Πολίτου*, *ΓΣ*, σ. 232.

⁸⁾ *Παλλιδίου*, Λαυσαϊκὴ ἱστορία, *Migne*, 34, 1025 A «ἔδοξε καὶ στεφανοῦσθαι καὶ ἐν παστῷ καθέζεσθαι».

ἐπίγραμμα του πρὸς τὴν Παρθένον «εἶτα σε σωφροσύνης δήσομεν ἐν στεφάνοις»¹⁾ τὴν στέφιν κατὰ τὸν γάμον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μὴ δυνάμενος ἐκ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως νὰ δικαιολογήσῃ τὴν χρῆσιν τῶν γαμηλίων στεφάνων χαρακτηρίζει τούτους σύμβολον τῆς νίκης τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ σαρκικοῦ²⁾. Ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας (5 αἰ.) ἔτι εἰς τὰς πράξεις τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης παρουσιάζει τὴν μητέρα της ἐν Ἰκονίῳ παρακινουῦσαν τὴν Θέκλαν νὰ νυμφευθῇ τὸν μνηστῆρα της Θάμυριν καὶ λέγουσαν εἰς αὐτήν: «χορεύσω γὰρ ἐπὶ τῷ σῷ γάμῳ κἀγὼ καὶ περιθήσω μὲν σοι, περιθήσω δὲ τῷ νυμφίῳ τῷ σῷ τὸν πολυεύκτον στέφανον»³⁾. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐνταῦθα τοῦ στεφάνου πολυεύκτου εἶναι ἀρκούντως ἐνδεικτικὸς περὶ τοῦ πόσον ἠῦχeto τότε ὁ λαὸς εἰς πᾶσαν περίστασιν εἰς τοὺς ἀγάμους διὰ τὴν στεφάνωσίν των, ὡς καὶ σήμερον ἔτι συνήθης εἶναι ἡ εὐχὴ «᾽ς τὰ στέφανά σου» ἀντὶ τῆς εὐχῆς «᾽ς τὸ γάμου σου» ἢ «᾽ς τὴν χαρὰ σου».

Τὸ κοινὸν τοῦτο λαϊκὸν ἔθος τῆς ἐπιθέσεως στεφάνων ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν νυμφευομένων ἐκκληροδοτήθη εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος⁴⁾. Ἀπετέλουν δ' οἱ στέφανοι οὐ μόνον γνώρισμα τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀγνείας⁵⁾, ἀλλ' ἐπεξητεῖτο ἔτι ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν καθιερώσεως εἰς τὸ ζεῦγος διὰ τῶν ἀνθέων καὶ τῶν πρασίνων κλάδων μετάδοσις εἰς αὐτὸ τῆς μυστικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ προστασία του ἀπὸ τῆς ἐπιφορᾶς τῶν κακοποιῶν δαιμόνων, τυχὸν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸ διακειμένων⁶⁾.

Διὰ τὴν στεφάνωσιν καὶ ἱερολογίαν τοῦ γάμου οἱ μελλόνυμφοι ἤγοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅπου πρὸ τοῦ ἱερέως ἐγένετο ἡ σύνταξις αὐτῶν, δηλαδὴ ἐπιστοποιεῖτο ἡ συγκατάθεσις αὐτῶν, ὅπως νυμφευθοῦν. Ὅτε δὲ ὁ πρεσβύτερος ἐβεβαιοῦτο περὶ τῆς ἐλευθέρου βουλῆ διαθέσεως αὐτῶν πρὸς γάμον συνῆπτεν αὐτῶν τὰς δεξιὰς χειρας⁷⁾ καὶ ἤρχετο τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου⁸⁾.

¹⁾ *Migne*, 38, 92 εἴ', στ. 6.

²⁾ *Migne*, 62, 546. Βλ. καὶ παρὰ *Πολίτη*, ΓΣ, σ. 232.

³⁾ *Migne*, 85, 512 Α.

⁴⁾ Βλ. *Ludwig Deubner*, Die Bedeutung des Kranzes im klassischen Altertum, Archiv f. Religionsw. 30 (1933) 71 κ. ἐξ.

⁵⁾ *Paul Stengel*, Opferbräuche der Griechen, Leipzig u. Berlin, 1910, σ. 18.

⁶⁾ *L. Deubner*, Ἐνθ' ἀν., σελ. 72, 75 κ. ἐξ. 86.

⁷⁾ Ἡ σύνταξις αὕτη τῶν χειρῶν ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρ' οἷς ἡ junctio dextrarum ἐγένετο παρ' ὑπάνδρου γυναικός. Βλ. *H. Blümner*, Die römischen Privataltertümer, München 1911, σ. 355. *Χρίστου Καπνονκάγια*, Ἡ ἀρχαία Ῥωμαία, Ἀθήναι 1935, σ. 57.

⁸⁾ Τυπικὸν τῆς συντάξεως ταύτης τῶν μελλονύμφων ἐκ κώδικος τοῦ 12ου αἰῶνος ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Παν. Παπαδόπουλος, Ἡ σύνταξις τῶν μελλονύμφων. Ἀθήναι 1940,

Εἰς συμβολικὸν ἔθος κατὰ τὴν στεφάνωσιν, μεταξύ ἴσως καὶ ἄλλων συμβολικῶν πράξεων ¹⁾, πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται ἡ κάτωθι μαρτυρία τοῦ Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος (9 αἰ.) εἰς τὸν λόγον του εἰς τὴν ἀγίαν πρωτομάρτυρα Θέκλαν. Ἐνταῦθα ὁ μνηστὴρ τῆς Θέκλης ἐν Ἰκονίῳ, ἐπιζητῶν πρὸ τοῦ μαρτυρίου της νὰ μεταπίσῃ αὐτήν, ὅπως τὴν νυμφευθῆ, λέγει πρὸς αὐτήν: «Θέκλα, ἐμοὶ κεχαρισμένη, ἐμοὶ ἠρμοσμένη καὶ νυμφοστολουμένη ἐμοὶ...αἰδέσθητι φωνῆς νυμφίου τοῦ σοῦ... καὶ λόγου μετάδος, καὶ ἄλῶν μετάσχωμεν τῶν αὐτῶν· καὶ εἰ βούλει αὐτίκα νῦν ἄδωμεν τὸν ὑμέναιον» ²⁾).

Ἡ λέξις ἄλες ἐνταῦθα μὲ τὴν ἀρχαίαν ἤδη σημασίαν τοῦ ἄλατος ἀπαντᾷ εἰς πολλοὺς τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ³⁾· καὶ ἐν τῷ βίῳ προσέτι τοῦ ὀσίου Συμεῶνος τοῦ Στυλίου (5 αἰ.) λέγεται: «μόνον ἄρτου καὶ ὕδατος καὶ ἄλῶν γενομένη» ⁴⁾.

Εἰς τὸ γαμήλιον τοῦτο ἐκ Μ. Ἀσίας ἔθιμον ἔχομεν μετάληψιν ἄλατος παρ' ἀμφοτέρων τῶν νυμφευομένων. Ἡ συνήθεια αὕτη ὑπῆρχε παρηλλαγμένη πως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ εἰς τὴν Θράκην (Σαράντα Ἐκκλησία) ἔνθα εἰς τὴν νεόνυμφον μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὴν νέαν κατοικίαν προσεφέρετο ἐντὸς δίσκου «ἄρτος μεθ' ἄλατος ἐξ οὗ ἐλάμβανε δύο βουκιές, ὧν τὴν μίαν προσέφερεν εἰς τὸν γαμβρόν, τὴν δ' ἄλλην ἔτρογγε» ⁵⁾).

(Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Τύπου»), σ. 8-9: «Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς εἰς γάμους. Ἰσταται ὁ ἱερεὺς ἔσωθεν τοῦ ἱερατείου καὶ οἱ ἀρμοζόμενοι πρὸ τῶν θυρῶν. Καὶ λαμβάνει ὁ ἱερεὺς τὴν χεῖρα τοῦ νεωτέρου, τὴν δεξιάν, καὶ τὴν χεῖρα τῆς κόρης ἐκ τοῦ (ῶν) παρανόμφου (ων), καθότι οἱ γονεῖς τῶν νεονύμφων παραδίδουσι τὰς δεξιάς τῶν ἀρμοζομένων τοῖς παρανόμοις, οἱ δὲ παράνυμφοι τῷ ἀρχιερεῖ. Ὁ δὲ ἱερεὺς, ἐπισφραγίσας αὐτούς, παραδίδωσιν αὐτῶν τὰς δεξιάς, καὶ λέγει: Θέλοντα καὶ θελομένων. Καὶ τῶν παρόντων ἀποκρινομένων· Ναί, ἂν θέλῃ ὁ Θεός. Τοῦτο ἐρωτᾷ ἐκ τρίτου, πάντων ἀποκρινομένων. Τίθησι δὲ καὶ τὰ στέφανα»· βλ. ἐνταῦθα καὶ σ. 8. Ὁ Ν. Παπαδόπουλος παρατηρεῖ (σ. 10) ὅτι ἡ σύνταξις τῶν νυμφευομένων ἐγίνετο καὶ ἐπὶ γάμου βασιλέων. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 107.

¹⁾ Περὶ συμβολικῶν πράξεων κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἀναφέρεται εἰς τὸν βίον τῆς ἀγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, (*Migne*, 28, 1489 Α-Β. Ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς «παρὰ τῶν γονέων εἰς γάμον παρεκαλεῖτο καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητούμενον εὐτρεπισθέντων καὶ τῶν ἐξ ἔθους συμβολικῶν ἐκτελουμένων, ἀπέπτη ὁ νέος... ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγείου νόμφης, τὴν ἁμωμόν καὶ ἐλευθέραν τῶν ἀγίων σύνοδον».

²⁾ *Migne*, 105, 308 Β.

³⁾ Βλ. παρὰ *Leop. Schmidt*, Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (μετάφρ. Δημ. Ἰωαννίδου Ὀλυμπίου) τόμ. Β', Ἀθήναι 1901, σ. 429-440 (Βιβλιοθ. Μαρασῆ) καὶ *Νικ. Πολίτου*, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παροιμίαι, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 438.

⁴⁾ *AS Maii*, τόμ. 5, 311 Β.

⁵⁾ *Κωνστ. Χατζοπούλου*, Ἡ ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Θρακ. Ἐπετηρὶς Α' (1897) 193. πρβλ. καὶ *Πολίτην*, ΓΣ., σ. 266.

Τὸ φιλίας ἔθος τοῦτο, προτοῦ ἀποβῆ γαμήλιον, διεμορφώθη ἔξ ἀρχαίων θρησκευτικῶν δοξασιῶν περὶ τοῦ δεσμοῦ τῶν μετεχόντων εἰς κοινὰς ἐστιάσεις κατὰ τὰς θυσίας ¹⁾, ἔπειτα δὲ κατ' ἐπέκτασιν καὶ περὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν παρακαθίσει εἰς κοινήν τραπέζαν καὶ ἔλαβον ἐκ τῆς αὐτῆς τροφῆς. Ὁ διὰ τῆς κοινῆς ταύτης ἐστιάσεως ἱερὸς δεσμὸς φιλίας ἐπετυγχάνετο ἔπειτα κατὰ συνεκδοχὴν καὶ διὰ τῆς μεταλήψεως συμβολικῶς ἐνὸς ἢ δύο ἐκ τῶν κυρίων συστατικῶν τῆς τροφῆς ἦτοι ἄρτου μόνον ἢ ἄλατος ἢ ἄρτου καὶ ἄλατος ἢ τέλος ἄρτου καὶ οἴνου ²⁾).

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ κοινωνία ἄλατος καὶ τραπέζης συνίστα διὰ τὸν φιλοξενοῦντα καὶ τὸν ξενιζόμενον δεσμὸν φιλίας· ἐκ τοῦ ἔθους δὲ τούτου καὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης προήλθε κατόπιν ἡ παροιμία: «ἄλας καὶ τραπέζαν μὴ παραβαίνειν» ³⁾. Ἡ κοινὴ μάλιστα μετάληψις εἰδικῶς ἄλατος πρὸς κύρωσιν δεσμοῦ φιλίας μεταξὺ ἀτόμων ὑπῆρχεν ὡς ἔθιμον καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους εὐρύτατα διαδεδομένη ⁴⁾. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὁμιλῶν περὶ φιλοξενίας λέγει «ἐπειδὴν ξένον τινὰ καταχθέντα πρὸς ἡμᾶς, ἡμέρας τινὰς ὑποδεξάμενοι φιλοφρόνως καὶ λόγων αὐτῷ καὶ ἄλῶν κοινωνήσαντες, ἀποπέμψωμεν» ⁵⁾. Σήμερον τέλος εἶναι κοινόχρηστος ἔτι ἡ παροιμιώδης φράσις «ἐφάγαμε μαζί ψωμί κι ἄλατι» πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑπάρχοντος δεσμοῦ φιλίας, τὸν ὅποιον δέον νὰ σέβωνται οἱ κοινωνήσαντες τῆς κοινῆς τραπέζης ⁶⁾).

Ἐκ τῆς κοινωνίας τοῦ ἄλατος, ὡς συμβόλου δεσμοῦ φιλίας ¹⁾, τὸ ἔθος τοῦτο θὰ εἶχεν εἰσαχθῆ πολὺ παλαιότερον καὶ εἰς τὸν γάμον, καθ' ὃν εἰς τοὺς νεονύμφους προσεφέρετο νὰ γευθοῦν ἄλατος, ὅπως συνδεθοῦν οὗτοι δι' ἀρρήκτου ἀγάπης καὶ συμπνοίας εἰς ὄλον τὸν βίον των· πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσφέρεται σήμερον εἰς αὐτοὺς μέλι ἢ μέλι μὲ καρύδι ἢ μέλι μετ' ἄρτου ²⁾).

¹⁾ Βλ. *L. Schmidt*, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 427-428. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 242.

²⁾ Βλ. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 242.

³⁾ Ζηνοβ. Ι, 62. ("Ἑλλην. Παροιμ. Ι, σ. 24 ἀρ. 62). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *L. Schmidt*, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 429-431.

⁴⁾ Βλ. μαρτυρίας εἰς *Νικ. Πολίτου*, Παροιμίαι, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 437-438. *L. Schmidt*, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 612 σημ. 4. *Fr.-Jos. Dölger*, Salz der Freundschaft. Antike und Christentum, V (1935-36) 143.

⁵⁾ *Migne*, 54, 651. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 142 σημ. 3.

⁶⁾ *Νικ. Πολίτου*, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 436.

⁷⁾ Καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Παρεκβ. Ἰλ. Ι, 449, p. 132 (σ. 44 κ.εξ.)) ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων «φιλίας οἱ ἄλες σύμβολον· διὸ καὶ τοῖς ἐπιξενουμένοις παρετίθεντο πρὸ τῶν ἄλλων βρωμάτων».

⁸⁾ Βλ. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 236 ἐξ. καὶ 266-267. *Μέγαν*, σ. 85, ἀρ. 5. Τὸ ἔθιμον τῆς κοινῆς τροφῆς τῶν νεονύμφων ἀπαντᾷ κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς. Βλ. *Πολίτην*, "Ἐνθ' ἄν.", σ. 239-240.

Μετά τὴν στέψιν ἤγετο ἡ νύμφη μετὰ τοῦ γαμβροῦ ἐν πομπῇ εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν παρακρατουμένη ὑπὸ τῶν *νυμφοστόλων*¹⁾, τῶν ἄλλως καὶ *νυμφαγωγῶν* καλουμένων, καὶ συνοδευομένη ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας μετὰ ἁσμάτων καὶ κρούσεως μουσικῶν ὄργάνων²⁾.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς νυμφαγωγίας εἶναι αἱ ἀκόλουθοι εἰδήσεις ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ληφθῆ ἐκ τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰς τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας Βαρβάρας λέγεται ὅτι, ἐνῶ αὕτη ἤγετο γυμνὴ πρὸς τὸ μαρτύριον, ἄγγελος Κυρίου περιεκάλυπεν αὐτὴν διὰ λευκοῦ πέπλου καὶ «περιεῖθι καθάπερ νύμφη κεκοσμημένη καὶ κεκαλλωπισμένη ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου ἐπὶ τὴν ἡτρεπισμένην νυμφικὴν παστάδα, περιαιομένη τε καὶ δορυφορουμένη καὶ πομπεύουσα»³⁾.

Κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτὴν γαμήλιον πομπήν, ὅτε μάλιστα ἡ ἀπόστασις πρὸς τὴν νέαν κατοικίαν τῆς νεονύμφου ἦτο μεγάλη, φαίνεται ὅτι ἡ νύμφη λευκοφοροῦσα ἤγετο πρὸς αὐτὴν ἔφιππος, ὡς καὶ ὁ νυμφίος καὶ οἱ λοιποὶ συνοδοὶ αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἔλευκοφόρουν⁴⁾. Οἱ συνοδεύοντες τοὺς νεονύμφους ἐλαμπαδηφόρουν⁵⁾ κατ' ἀρχαιοτάτην ἥδη ἀπὸ τῶν δημηρικῶν χρόνων συνήθειαν⁶⁾, ἡ ὁποία

¹⁾ Εἰς ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Κῦρον καὶ Ἰωάννην (*Migne*, 87. 3401A.) λέγεται ὅτι ὁ νυμφίος Χριστὸς ἔλαβε πρόνοιαν, ὥστε διὰ τῆς ἀθλήσεως τῶν μαρτύρων «τὰ ἀσθενέστερα γύναια, ὡς τοῖς νυμφοστόλοις αἱ νύμφαι, εἰς νυμφῶνα τὸν οὐράνιον συνεισέλθωσιν. Πληροῦται δὲ τοῦ νυμφίου τὸ βούλημα καὶ ἅμα τοὺς τε νυμφαγωγούς καὶ τὰς νύμφας ταῖς οὐρανίαις ἐκδέχεται παστάσειν». Ὁ Ἰγνάτιος δὲ «τὴν ἐκείνου νύμφην (=δηλαδή τὴν Ἐκκλησίαν) ὡς ἀγαθὸς νυμφοστόλος ἐν ἀμώμῳ προσήγε πολιτεία». Ἡ εἰκὼν ἐνταῦθα ἐλήφθη προφανῶς ἐκ τῶν νυμφοστόλων τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Βίος ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), *Migne*, 105, 501D.

²⁾ *Κουκουλιές*, σ. 103-105. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος. *Λαογρ.* 11 (1934-37) 635.

³⁾ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν. *Migne*, 96,804 A-B.

⁴⁾ Εἰς τὸν βίον τοῦ ἐκ Καλαβρίας ἁγίου Ἡλίας (10 αἰ.) (AS. Septembris, τόμ. 3,880, § 79) λέγεται σχετικῶς ὅτι μοναχὸς τις Ἰωάννης εἶδεν ἐν ὄνειρῳ: «πλήθος λευκοφόρων ἀνδρῶν, ἐπιβεβηκότας ἐπὶ ἵππους λευκοὺς καὶ μέσον αὐτῶν γυναῖκα πορφυρόστολον, καὶ ἐκθαμβον τῇ τοῦ προσώπου θεᾶ, ἐν κυμβάλοις εὐήχοις καὶ τερπναῖς κιθάραις, καὶ ἑτέροις ὄργάνοις μουσικοῖς ἔδοντας καὶ ταῖς χερσὶ κροτοῦντας, ὡς ἐπὶ γάμῳ, τὴν τε πύλην ἀνοίξαντες ἐν μεγάλῳ ἤχῳ ἔνδον εἰσῆρχοντο...». Τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου ἐναντιουμένου διὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν ἐν τῇ μονῇ, οὗτοι ἀπώθησαν αὐτὸν λέγοντες: «Παῦσαι στασιάζων ἡμᾶς καὶ ἐναντιούμενος, μοναχέ, ἐπειδὴ νύμφην ἑαυτοῦ ἠρμολογήσασθα ἔνθα βασιλεὺς καὶ βούλευται συναφθῆναι αὐτῇ ἐν τῷ ἐπουρανίῳ νυμφῶνι». Ἡ διήγησις αὕτη προφανῶς ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς γαμηλίου πομπῆς τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Τὸ ἔθος τοῦτο τῆς ἐφίππου γαμηλίου πομπῆς διατηρεῖται ἔτι καὶ σήμερον. Βλ. *Πολίτου*, ΛΣ., 283-84.

⁵⁾ Βλ. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἐνθ' ἀν. σ. 635. *Κουκουλέν*, σ. 103-104 καὶ 109-110.

⁶⁾ *Charles Picard*, *La vie privée dans la Grèce classique*, Paris 1930, σ. 38. *Adolf Furtwängler*, *La collection Saboureff*, Berlin 1883-1887, Tom. I, planches 58-59,

διασώζεται πολλαχού μέχρι τῆς σήμερον¹⁾. Εἰς τὸ ἔθος τοῦτο τῆς λαμπαδηφορίας ἀναφέρονται καὶ αἱ εἰς τὰς ἀγιολογικὰς πηγὰς εἰδήσεις: «ἀγαγέσθαι τε γυναῖκα καὶ γαμήλιον ἄψαι λαμπάδα»²⁾ ἐκ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ «πότε λαμπάδας ἀνάψω»³⁾.

Περὶ τῶν ἐθιμικῶν συμβολικῶν πράξεων κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν αἱ εἰδήσεις ἐκ βυζαντινῶν γενικῶς πηγῶν, ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, εἶναι πενιχραὶ, καίτοι θὰ ὑπῆρχον τοιαῦται, ἀφοῦ ἤδη γνωρίζομεν περὶ τούτων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος⁴⁾, ὑπάρχουν δὲ καὶ σήμερον πολλαὶ καὶ εὐρύτατα διαδεδομέναι εἰς τὸν λαόν⁵⁾. Εἰς τὰς συμβολικὰς ταύτας πράξεις ἀνήκει ἀναμφισβητήτως ἢ ἐκ κώδικος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος πληροφορία περὶ χυλοῦ τῆς νύμφης ἐκ ροδίων: «νυμφικὸς χυλός, γλυκέων ροδίων ζωμός»⁶⁾, ὁ ὁποῖος, ὡς συνάγεται ἐξ ἀναλόγων σήμερον μὲ μέλι προσφορῶν εἰς τὴν νύμφην⁷⁾, θὰ προσεφέρετο εἰς αὐτὴν κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῆς πενθερᾶς.

Τὸ ζεῦγος μετὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸν οἶκον ἐκάθητο εἰς τὸν παστὸν⁸⁾ ὅπου ἐδέχετο τὰ εὐχὰς καὶ τὰ δῶρα τῶν προσκεκλημένων, ἐνῶ συγχρόνως ἤδοντο ὑπὸ τὴν συνοδίαν μουσικῶν ὀργάνων ἐγκωμιαστικὰ εἰς αὐτὸ ἐπιθαλάμια ᾄσματα⁹⁾, τὰ σήμερον ἐν Κρήτῃ παστικά λεγόμενα¹⁰⁾.

(παραστάσεις δαδουχομένων γάμων ἐκ τοῦ 5 αἰ. π.Χ.), τὸ ἔθος τοῦτο ὑπῆρχε καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους· βλ. *H. Blümner*, "Ενθ' ἀν., σ. 358-59.

¹⁾ *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 285-86.

²⁾ *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελουκείας*, Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 496 c.

³⁾ *J. Aufhauser*, *Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen Überlieferung*, Leipzig 1911, σ. 57, στ. 2 (ἐκ κώδ. τοῦ XII αἰ).

⁴⁾ Βλ. παρὰ *Πολίτου*, ΛΣ., σ. 289-290. *H. Blümner*, "Ενθ' ἀν., σ. 359-360.

⁵⁾ Βλ. *Πολίτου*, ΛΣ., σ. 289 κ.ἐξ. *Μέγαν*, σ. 88 κ.ἐξ.

⁶⁾ *Arm. Delatte*, *Anecdota Atheniensia*, τόμ. II, σ. 365, στ. 12.

⁷⁾ *Πολίτης*, ΓΣ., σ. 265 ἐξ. καὶ ΛΣ., σ. 290 ἐξ. *Μέγας*, σ. 90, ἀριθ. 7.

⁸⁾ «Ἐδοξεν καὶ στεφανοῦσθαι καὶ ἐν παστῷ καθέζεσθαι», *Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἐλενουπόλεως*, Λαυσαϊκὴ ἱστορία, *Migne*, 34, 105 A.—«Ἐκάθητο μὲν γὰρ μετὰ τῆς νύμφης μάλα λαμπρὸς Ἀβράμιος, ὡς νυμφίος ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ παστοῦ αὐτοῦ», *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος καὶ πολιτεία ὁσίου Ἀβραμίου, *Migne*, 115, 45 c-D.—«Εἶδον ἐμαντὸν ἐν παστοφορίῳ καθεσθέντα ἐν ἐπιδόξῳ τόπῳ», Βίος ἀγίου Ἡλίας (*ᾠθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συρ. ἀγιολογίας, τευχ. Α', Πετρούπολις 1907, σ. 50 στ. 18 ἐξ.) *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος ὁσίου Αὐξεντίου, *Migne*, 114, 1408 c. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 111.

⁹⁾ «Τότε γαμικῶς ἐχορευόμεν... τότε ἐπιθαλάμιον, νῦν... ᾄδομεν», *Γρηγορίου Νύσσης*, Ἐπιτάφιος λόγος. *Migne*, 46, 852 c.—«Καὶ δὴ τῆς κυρίας ἡμέρας καταλαβούσης καὶ παστάς ἐπήγγυτο καὶ ὑμέναιος ἤδστο καὶ τὰ λοιπὰ ἐτελεῖτο», Βίος ὁσίου Θεοφάνους (ἐκδ. *Car. de Boor* "Ενθ' ἀν., σ. 28, στ 9 ἐξ.).—«Καὶ ἐπιθαλάμιον ὑμέναιον ἀνεκρούοντο», Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου (12 αἰ.) ὑπὸ Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης (ἐκδ. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, "Ενθ' ἀν., σ. 36). Βίος Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ (*ᾠθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, ΑΙΣ, 4, 236 (κεφ. 20). Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 111-113 ἐνθα πλείονες μαρτυρίαι.

¹⁰⁾ Βλ. *Πολίτου*, ΛΣ, σ. 296.

Μετὰ τὴν τέλεσιν πάντων τῶν κατ' ἔθος αἰσίων πρὸς εὐτυχίαν καὶ εὐγονίαν τῶν συζευχθέντων ἐπικολούθει κατόπιν κατὰ παραδεδομένον ἐκ τῆς ἀρχαιότητος πάγκοινον ἔθος¹⁾ ὁ πανηγυρισμὸς τοῦ γεγονότος τούτου διὰ γαμηλίου συμποσίου²⁾ καὶ χοροῦ τῶν προσκεκλημένων ἐπὶ ἕξ ὅλας συνήθως ἡμέρας.

Εἰκόνα τοῦ γαμηλίου συμποσίου καὶ τῶν ἀκολουθούντων εἰς αὐτὸ χορῶν καὶ ᾄσμάτων ἔχομεν ἐκ πλείστων εἰδήσεων. Χαρακτηριστικά περὶ τούτου ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου εἶναι αἱ σχετικαὶ μαρτυραὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι «γάμων τελουμένων, τσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα... Ὑπὸ γὰρ τῆς συνηθείας οἱ πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογιζόμενοι, οὐδὲ διαγιγνώσκουσιν αὐτῶν τὸ ἄτοπον... Καὶ γὰρ χορεῖαι καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ρήματα καὶ ᾄσματα αἰσχροῦ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολὺς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπεισάγεται φορυτός»³⁾, ὡς καὶ τοῦ Ἀμασεῖας Ἀστερίου λέγοντος περὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι «τὰς παστάδας πολλάκις καὶ ραδίως πηγνύντες ὡς πανηγύρεως ἐργαστήρια»⁴⁾. Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ (10 αἰ.) βίον ὡσαύτως τοῦ ὁσίου Ἀβραμίου (6 αἰ.) λέγεται περὶ τούτου ὅτι κατὰ γάμον του «ἐτελεῖτο μὲν ἕκτην ἡμέραν ἢ εὐωχία καὶ τὰ γαμήλια ἐκροτεῖτο καὶ ὑμέναιοι ἤδοντο⁵⁾, κατὰ δὲ τὴν ἑβδόμην ἐν ἧ' λελῦσθαι ἤδη αὐτοῖς ἔμελλε τὰ τῶν γάμων, θαυματουργεῖται τι πρᾶγμα μὴδὲ ὀφθαλμοῖς πιστευόμενον. Ἐκάθητο μὲν μετὰ τῆς νύμφης μάλα λαμπρὸς ὁ Ἀβράμιος, ὡς νυμφίος ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ παστοῦ αὐτοῦ· θοορύβου δὲ καὶ κρότου, ὡς εἰκός, τὸν οἶκον κατεχόντων καὶ περὶ τὴν τράπεζαν πάντων καὶ τοὺς δαιτυμόνας ἀσχολουμένων, ὁ κρυπτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἔραστής... Χριστός...»⁶⁾.

¹⁾ Τὸ συμπόσιον κατὰ τὸν γάμον ἀπαντᾷ σύνηθες ἤδη παρ' Ὀμήρῳ (Ὀδ. δ. 3-4 καὶ Ἰλ. Ο, 125-128). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Πολίτη*, ΛΣ, σ. 300 σημ. 2. *Louis Sèchan*, *La danse grecque antique*. Paris 1930 σ. 218-19.

²⁾ «Οἱ γάμοι συνετελοῦντο καὶ τὰ γαμήλια εἰσιῶντο», Βίος Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.), *Migne*, 76, 3173 B.

³⁾ Βλ. παρὰ *Στίλπ. Π. Κυριακίδη*, Ἐνθ' ἀν., σ. 635 σημ. 5. καὶ σημ. 6. Βλ. καὶ *Georgios J. Theocharidis*, *Beiträge zur Geschichte des byzantinischen Profantheaters im IV und V. Jahrhundert*, hauptsächlich auf Grund der Predigten des Iohannes Chrysostomos Patriarchen von Konstantinopel. Thessaloniki 1940 σ. 76-77.

⁴⁾ *Migne*, 40, 228 D.

⁵⁾ Ὁμοίωτροπον ἐπίσης ἐορτασμὸν τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐμφάνει τὸ κάτωθι χωρίον τοῦ Θεοκρίτου (Εἰδύλλ., XVIII, στ. 7-8):

«ἄειδον δ' ἄρα πᾶσαι εἰς ἓν μέλος ἐκροτεῖσσι
ποσὸν περιπλέκτοισ, περὶ δ' ἔαχε δῶμ' ὑμεναῖω».

⁶⁾ *Migne*, 115, 45 c - d. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 113 κ.ἑξ.

Εἰς τὴν γαμήλιον μετὰ τὴν στέφιν χοροστασίαν ἐλάμβανον προσέτι μέρος, ὡς καὶ σήμερον ¹⁾, οἱ γονεῖς τῶν νεονύμφων. Περὶ τοῦ πράγματος ἀναφέρει κατὰ τὸν πέμπτον ἡδη αἰῶνα ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας «εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης» ὅτι ἡ μήτηρ παρακινουῦσα τὴν Θέκλαν νὰ νυμφευθῇ τὸν μνηστῆρά της εἶπε συγχρόνως εἰς αὐτήν: «χορευῶ γὰρ ἐπὶ τῷ σῶ γάμῳ κἀγὼ καὶ περιθήσω μὲν σοι, περιθήσω δὲ τῷ νυμφίῳ τῷ σῶ τὸν πολύευκτον στέφανον, ἐπεύξομαι δὲ ταῦτα καὶ ὑμετέροις συγχορευῶσαι» ²⁾).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σ. 146) μαρτυρίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀβραμίου καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι βυζαντινῶν πηγῶν ³⁾ φαίνεται ὅτι ὁ γάμος ἐπανηγυρίζετο ἐπὶ ἕξι ἡμέρας, τὴν δ' ἑβδόμην ἐλύετο ὁ παστός ⁴⁾, ὁ καὶ θάλαμος καλούμενος ⁵⁾, δι' εἰδικῆς τελετῆς καθ' ἣν τὸ τελευταῖον ἐκάθηντο εἰς αὐτὸν οἱ νεόνυμφοι ⁶⁾ καὶ οὕτως ἐτελείωνεν ὁ πολυήμερος ἑορτασμὸς τοῦ γάμου.

¹⁾ Βλ. *Μέγαν*, σ. 95, ιγ'.

²⁾ *Migne*, 85, 509.

³⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 118-119.

⁴⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 118.

⁵⁾ «κόρηγιν τινὰ τῶν ἐκ γειτόνων σεμνήν... τῷ ἐμῷ υἱῷ προσαγόμενος καὶ τούτῳ συνάψας αὐτήν, μήπω τοῦ θαλάμου διαλυθέντος, μηδὲ τῶν γαμηλίων ὕμνων κατασιγασθέντων...» Βίος ὁσίου Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου (ἔκδ. Β. Latyschev, Βυζαντ. Χρονικά 21 (1915) 293, στ. 20 κ.ἐξ.).

⁶⁾ «Τῇ δὲ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ καθήμενου αὐτοῦ ἐν τῷ παστῷ μετὰ τῆς νόμφης, αἰφνιδίως...» Τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀβραμίου, AS Martii, τόμ. 2, σ. 932 (κεφ. 2). Βλ. καὶ ἀνωτέρω (σ. 146) εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ βίου ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ.